

POLIITTINEN EPIDEMIOLOGIA

VIRUSAJAN NORMI JA POIKKEUS

JOHDANTO YKSINÄISYYDEN AIKAAN

”Menneet kuukaudet olivat todellakin olleet yksinäisyyden ja maanpaon aikaa” (Camus 1971, 260). Albert Camus’n *Rutto* (1947) on kronikka Algerian Oranin kaupunkiin sijoituvasta epidemiasta. Teos on kollektiivinen sairauskertomus, jota voi lukea allegoriana natsivallasta Ranskassa ja tarinana viruksen valtaamasta yhteisöstä. Se koskettaa myös nykyistä poikkeuselämää, joka jättää meihin ”tyhjän kohdan”, joka painaa meitä, vaikka kuinka pyrkisimme sitä kieltämään. (Camus 1971, 256).

Ruton tavoin koronavirus on ”kietonut verkkoonsa kaikki” (Camus 1971, 147). Tartunnan uhasta on tullut terveyden perustava osa, kuten Georges Canguilhem toteaa (1966, 280). Mutaatiokykyinen koronavirus hyppää torimarkkinoilla ketterästi lajista toiseen, globaaleilla markkinoilla mantereelta toiselle ja julkisessa liikenteessä matkustajasta toiseen. Solurakenteeton partikkeli valtaa solumme ohittamalla ruumiin immuunipuolustusjärjestelmät. Vailla aineenvaihduntaa se tunkeutuu hengitystiejärjestelmien kautta keuhkoihimme.

Virusta on tietenkin turha syyttää. Ihminen on sen kasvualusta ja mahdollisuusehto. Joulukuussa 2019 Wuhanissa alkaneen koronaviruksen riskit vaiettiin aluksi elintason nousun turvaamiseksi. Kymmenet tuhannet

ihmiset osallistuivat Wuhanissa uudenvuoden juhliin tammikuun 19. päivänä. Kiina ei ole kuitenkaan yksin vastuussa ryöstäytyneestä epidemiasta. Viruskriisialttiudesta on tullut maailmanjärjestyksen systeeminen tila. Ilmastonmuutos, kaupungistuminen, tuotantoelintalouden ja maanviljelyksen keskittäminen ja laidunalueiden kasvattaminen, trooppisten metsien tuhoaminen ja vesistöjen kuivattaminen ovat edistäneet influenssaepidemioiden syntyä ja leviämistä. Mikrobit ovat pakotettuja hakeutumaan uusiin isäntäoloihin; lepakoista, apinoista, linnuista, kanoista ja karjasta ihmisiin (Gibb ym. 2020). Me ihmiset olemme pakottaneet mikrobit ulos elinympäristöistään emmekä enää voi sulkea rajoja niiltä (Giordano 2020, 51).

En kuitenkaan keskity tässä yhteydessä ihmisen vastuuttomaan luontosuhteeseen, joka on johtanut uuteen geologiseen ja virologiseen aikakauteen. Sen sijaan tarkastelen virus-ta politiikan ja oikeuden näkökulmasta. Virus ei vain kaappaa isäntäsoluja monistaakseen itseään, vaan se muuttaa olemistamme yhteiskunnassa ja maailmassa, käsityksiämme politiikasta ja julkisesta tilasta. Joudun jatkuvaan eettiseen itsereflektion tilaan: voinko tavata ystäviäni yhteisten asioiden ääressä, onko sallittua mennä Kiasmaan tai kirjastoon tai onko vastuutonta osallistua mielenosoitukseen.

Mitä pidemmälle epidemia siirtyy perustasolta kiihtymis- ja leviämisvaiheeseen, sitä

enemmän biologinen oleminen tunkeutuu poliittiseen olemiseen; sitä enemmän kuoleman ja terveyden faktuaalisuus määrittää politiikan ja oikeuden, vallan ja tiedon instituutioita sekä käytäntöjä. Epidemia ei ole vain tilastollinen tosiasia tai infektoiva patogeeni vaan materiaallinen toimija, joka lävistää ruumiit, subjektit ja väestöt sekä yhteiskunnalliset instituutiot. Kun yhteiskunnan symbolinen ja normatiivinen vastustuskyky peittää, myös ajallisuutemme sekä tilallisuutemme kokemukset infektoituvat. Virus on ujuttautuva olio, joka on osoittanut kykynsä vetäytyä hetkeksi isäkkeeseen uudelleen entistä vahvempana.

Silti virus ei ole kaikki, kuten jo *Rutto* kertoo meille. Elämä sijoittuu yhtäältä inhimillisen historian ulkopuolelle biologisena kehyyksenä, johon virus kuuluu, toisaalta historian sisäpuolelle, jota normatiiviset sekä institutionaaliset instrumentit määrittävät. ”Mikrobi, no niin, se kuuluu luontoon. Kaikki muu, terveys, turmeltumattomuus, puhtaus, on niin sanoakseni tahdontoiminnan tulosta, tahdon, joka ei koskaan saa sammua” (Camus 1971, 221).

Vaikkei virus ole kaikki, se läpäisee kaiken. Epidemian aikana normaalit käytännöt murtuvat siinä määrin, että virus kaappaa ruumiin ei vain solutasolla vaan tartunnan mahdollisuutena. Viruksen kohteena ovat solut, mutta epidemia vääntää ruumista ja subjektia ja yhteiskuntaa sijoiltaan. Solutaso, jolla immuunipuolustus pyrkii karkottamaan viruksen, muuttuu subjektin tietoisuudeksi ja tiedostamattomaksi. Elämä rajoitetaan ”pelkistetyimpään muotoonsa” (Foucault 2013, 283).

POLIITTINEN EPIDEMIOLOGIA

Tarvitsemme poliittista epidemiologiaa, joka on Camus’n sanoin ”tahdontoiminnan tulosta” (1971, 221). Jäsennän Camus’n *Ruton* jäljissä ajattelun velvollisuutta koronaepidemian aikana ja sen jälkeen. *Rutto* näytti ennakoiden tietä ulos siitä, missä nyt olemme, ei vain terveyden

vaan myös politiikan subjekteina.

Camus’ta seuraten muodostan poliittista epidemiologiaa, joka pystyisi kertomaan, kuinka virus vaikuttaa yhteiskuntaan, subjekteihin ja ruumiisiin ja kuinka yhteiskunnassa reagoidaan siihen. On jäsennettävä tarkemmin sitä, mikä on epidemian ”todellisten voimien kenttä” (Foucault 2010, 21). Toiseksi poliittinen epidemiologia selvittää sitä, ”mille todellisten voimien kentälle on kiinnityttävä voidaksemme tehdä analyysia, joka on taktisesti tehokas” (Foucault 2010, 21). Niinpä poliittinen epidemiologia muodostaa viruskritiikkiä, joka tuottaa vastarinnan muotoja elämän alistamiselle epidemian varjolla ja sen oikeuttamille hätätilatoimenpiteille.

Ruton päätyttyä joillakin ”oli mieletön kiire ehtiä ruton edelle” kulkematta sen tahdissa loppuun asti. He joutuivat paniikin valtaan. (Camus 1971, 236.) Kiirehdinkö nyt poliittisella epidemiologialla koronaepidemian edelle? Pitäisikö analyysin maltaa odottaa, jotta voimme arvioida COVID-19-taudin ja SARS-CoV-2-viruksen pitkäkestoisempia terveydellisiä, yhteiskunnallisia, poliittisia, taloudellisia, oikeudellisia, kulttuurisia ja ruumiillisia vaikutuksia?

Epidemiologisen päätöksenteon tulisi kuitenkin olla ennakoivaa eli sen tulisi kiirehtiä koronan edelle, sillä koronavirus siirtyy nopeasti klusterileviämisestä (tunnistettavista tartuntatautiryppäistä) influenssankaltaiseen väestöleviämiseen. Nämä seikat puolestaan vaikuttavat rajoitustoimenpiteiden laajuuteen ja tehokkuuteen.¹

Ensimmäisen aallon aikana kirjoittamani käsitteellinen kirjoitus kohtasi toisen aallon ja koronaviruksen mutaation sekä niistä seuranneet torjuntatoimenpiteet. Poliittinen epidemiologia elää kiihtymis- ja leviämisvaiheen myötä. On oltava kiinni epidemian kulloisessakin tilanteessa, tässä ja nyt, ennakoiden tulevaa sekä samalla tunnistaen epidemiologian lääketieteellisten, poliittisten ja oikeudellisten kohtaamisten historian. Emme ajattele myrskyn silmää vaan myrskyn silmässä, Marcia Sá

Cavalcante Schuback kiteyttää. Meillä ei ole aikaa eikä tilaa etäisyyttä ottavaan kriittiseen ja teoreettiseen (*theoria*) katseeseen (Sá Cavalcante Schuback 2020, 907). Missä me nyt olemme? (Agamben 2020). Kysymys edellyttää vastausta *meiltä* tässä ja nyt koronan määrittämässä tilassa ja ajassa. Kriittisellä ajattelulla ei ole aikaa jäädä muotoilemaan uusia käsitteellisiä välineitä ja märehtimään niihin perustuvia poliittisia, oikeudellisia ja eettisiä ratkaisuja.

Epidemian jälkikäteen arviointi tulee kuitenkin aina liian myöhään. Siksi onkin viivyttelemättä kartoitettava epidemia-ajan poikkeusolojen vallan ja tiedon rakenteita ja käytäntöjä niin teoreettisesti, poliittisesti kuin oikeudellisesti. Katson tärkeäksi hahmotella yhteiskuntatieteellistä virusanalyysiä keskeillä epidemian aikaa odottamatta ajallista ”ulkoista” näkökulmaa, jota tuskin tulee, koska koronavirus on jo kirjoittautunut nykyiseen ja tulevaan olemiseemme. Siksi poliittinen epidemiologia ei kiirehdi koronan edelle vaan on välttämätöntä juuri tässä ja nyt. On kirjoitettava epidemian silmässä, mikä edellyttää jatkuvaa päivitystä. Sanottu vanhenee sanomisen myötä; sitä myötä, kun elämme koronaviruksen koskettamina. Siitä huolimatta filosofialle (saati sitten oikeuden tai politiikan teorialle) ei nyt vain riitä – toisin kuin Françoise Dastur katsoo – päättymätön sokraattinen kysely, joka joskus saattaa asioiden tilan ymmärrykseen. Silti filosofiaa ei pidä myöskään alistaa poliitikalle tai oikeudelle. (ks Dastur 2020.)

Camus tuo esiin monia korona-aikaamme koskettavia kysymyksiä. Elämme toki eri tilanteessa kuin *Ruton* henkilöt, eikä epidemia ole meille mikään allegoria. *Ruton* kuvaama tilanne on kuitenkin merkittävä myös koronan aikakaudelle. Sekä aika että tila sisältävät kumman ja oudon tyhjyyden, joka leikkaa niin yhteiskunnan kuin sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden, niin subjektien kuin ruumiiden, niin halujen kuin talouden läpi.

Epidemian ei pidä kuitenkaan antaa tyhjentyä subjektin, politiikan ja oikeuden

toimintoja. Viruksen biologinen väistämättömyys ei voi syrjäyttää subjektin ja ruumiin elämää tai tyhjentää niin rakastamisen ja ystävyyden tuntemisen kykyä kuin poliittista tai oikeudellista arvostelukykyäkään. Jean Luc-Nancyn mukaan koronavirus on ”aktiivinen, taistelutahtoinen ja tehokas vapaakauppatoimija” (Nancy 2020). Virus tartuttaa niin yksilö- kuin yhteiskuntaruumiin. Arvostelukyky taas toimii teoreettisena, poliittisena ja eettisenä immuunijärjestelmänä.

Arvioimalla vallankäytäntöjen ja tiedon tuotantojen muotoja, eroja ja rajoituksia koronaepidemian aikana, voidaan estää se, että koronavirus infektoi perusteellisesti yhteiskunnan, politiikan ja oikeuden. Poliittisen epidemiologian viruskriittikki liikkuu viruksen ja politiikan, biologian ja oikeuden, tilastojen ja käytäntöjen, normien ja faktojen rajapinnoilla selvittäessään sitä, kuinka koronavirus liikkuu yhteiskunnallisissa käytännöissä sekä mitkä ovat sen symboliset ja normatiiviset vaikutukset instituutioiden, ideologioiden ja subjektien tasolla.

LEPRASTA KORONAAN

Poliittisen epidemiologian taustaksi asetan Michel Foucault’n analysoimat epidemioiden hallintamekanismit. Epidemian tilanteen selvittäminen sekä sen ennakointi edellyttävät katsetta nykyistä epidemiaa määrittävään menneeseen. Foucault jakaa epidemiahallinnan vallanmekanismit kolmeen vitsaukseen: lepraan, ruttoon ja isorokkoon (Foucault 2010, 26–27; 2013, 266–271).²

Lepratautiset suljettiin ulos yhteiskunnasta lakien ja uskonnollisten rituaalien keinoin. Ulossulkeminen tuotti jaon terveiden ja sairaiden välille. Sairastuneet eristettiin totaalisesti, jotta yhteisö puhdistettaisiin. Lepra synnytti karkottamisen ja ulossulkemisen käytännöt.

Ruttoa vastustettiin järjestyksellä, joka asettui yhtäältä taudin luomaa epäjärjestys-

tä ja toisaalta kuolemanpelosta seurannutta välinpitämättömyyttä vastaan. Kuri merkitsi ruttoalueiden sääntöjä ja toimintaohjeita siitä, kuinka piti elää ja liikkua, milloin oli haikauduttava lääkäriin ja miten pitää yhteyttä viranomaisiin. Altistuneet ja taudinkantajat jäljitettiin sekä suljettiin yhteiskunnan sisään diagnosoituina, kontrolloituina ja tilastoituina yksilöinä. Kaupunki jaettiin hierakkisiin valvonta- ja kirjanpitojärjestelmien osiin: ”Valvova katse oli kaikkialla valppaana” (Foucault 2013, 267, 270). Keskeinen kontrollikeino oli karanteeni. Kasvokkaisuuden kieltä oli normi (Foucault, 2010, 104). Rutto loi osittelevan, jaottelevan ja ojentavan kurinpidon kaavan. Rutossa kuri rajoittui ”samaa kuin tauti, jota vastaan se taistelee” eli elämän ja kuoleman dualismiin sekä yhteiskunnan pelastamiseen (Foucault 2013, 280).

Isorokon myötä karanteeni korvautui rokotusuojalla. Kurinpidon sijaan tieto tarttuvuudesta, sairastuvuudesta ja kuolleisuudesta oli olennaista. Isorokkotartunta yleistettiin yksilötasolta väestötasolle. Tarttuvuuden, sairastuvuuden ja kuolleisuuden tilastot tuottivat alueellisia, sosiaalisia ja ikäperusteisia jakaumia. Lääkäreiden, viranomaisten ja juristien tehtävänä oli säätää normina toimiva edullisin jakauma eli normaalijakautuma, joka antoi tietoa myös riskiarvioinneille. Tapaus, riski, vaara, kriisi ja normi muodostivat isorokon käsitepatteriston. Vallasta tuli isorokon myötä turvallisuuden taloutta. (Foucault 203, 26–27, 69–74.)

Koronaviruksen aikakautta hallitsee turvallisuuden teknologia. Millaiseen suhteeseen se asettuu lepran, rutan ja isorokon sekä AIDSin hallintamekanismeihin? Karanteeni toistaa rutan aikaista sisäänsulkemista. Tartuntojen, sairastavuuden ja kuolleisuuden päivittäiset luvut antavat perusteita väestötasoisille rajoitustoimenpiteille. AIDS-epidemiassa lepran karkottamisen logiikka toistui. HIV-positiiviset – ja myös potentiaaliset viruksenkantajat – leimattiin terveysuhkana yhteiskuntaan kuulumattomiksi, mikä määritteli marginalisoi-

tujen aseman yhteiskunnassa (García Düttmann 1996). Koronaviruksen aikana vastaava ulossulkeminen ei ole toteutunut, koska virukseen sairastuneita ei voida sivuuttaa toisina. Rajojen sulkeminen riskimaiden asukkaille on eräänlaista ulossulkemista. Riskialueilta ja -maista tulevien ihmisten leimaaminen, yökerhojen määrittäminen tartuntapesäkkeiksi sekä fyysisten suhteiden tuomitseminen vastuuttomaksi riskinotoksi sisältää moralisoivan paniikkidiskurssin äänenpainoja. Nuoriso leimataan ongelmaryhmäksi – kuten aina. He asettavat sosiaaliset kontaktit karanteeniturvallisuuden edelle eivätkä koe epidemiaa samanlaisena uhkana kuin ikääntyneemmät. Silti koronadiskurssista puuttuu HIV-diskurssin tappavan eristävät ja leimaavat asenteet. Koronavirus on säädyllinen, koska se ei tarvitse seksuaalisia suhteita tai heroineja levitäkseen.

Lepran, rutan, isorokon ja AIDSin aikaiset tiedontuotannon ja kontrollin mekanismit eivät ole toisiaan seuraavia instrumentteja ja ideologioita. Koronapandemian aikakaudella epidemioiden hallinnan mekanismit limittyvät toisiinsa. Tämä vastaa Foucault’n käsitystä siitä, etteivät laki, kuri ja turvallisuus ole toisiaan poissulkevia historiallisia ilmiöitä, vaan ne toimivat eri painotuksin epidemian ajassa.

Lainsäädännöllä on epidemian torjunnassa keskeinen sija. Laki määrittelee terveyshätätilojen kriteerit ja niiden aikaisten poikkeustoimenpiteiden asettamisen prosessit sekä niin legitimaatio- kuin rajoitusperusteet virusoikeussäännöksille ja -toimenpiteille. Samalla laki läpäisee kurin ja turvallisuuden sekä antaa niille legaalit ja legitiimit puitteet.³

Kurinpidon mekanismeja ovat rutan ajalta periytyneet karanteeni, kasvusoijainpakko ja turvavälimääräykset. Koronan tilallisuus on normatiivista, sillä se edellyttää lähikontaktien välttämistä, etäisyyden ottamista ja ruumiillisen vuorovaikutuksen karttamista. Kurinpidolliset diskurssit edellyttävät välimatkojen pitämistä. Saksan pääministeri An-

gela Merkel kiteyttää: ”Jokainen tapaaminen, joka ei tapahdu, on tärkeä” (Mahlamäki 2020). Fyysisen etäisyyden (*physical distancing*) kurinormin sisäistäminen ei rinnastu sosiaalisen etäisyyden pitämiseen (*social distancing*). Päinvastoin: eristäytymistä ja vieraantumista tulee välttää siirtymällä etäyhteyksiin. Digitaalinen läheisyys mitätöi ruumiin mielen ja painon, kehon ilmeet ja katseen kosketukset. Siihen sisältyy myös sellainen läheisyyden totaalisen kontrollin mahdollisuus, jota ruumiit ovat vielä osittain vältäneet materiaalisuudessaan ja subjektit tiedostamattomassaan.

Turvallisuus on väestöstä huolehtimista. Jos laki sääntelee subjektien välisiä suhteita ja kurinpito yksilön tilaa, määrittää turvallisuus ajallisuutta tilastojen kautta. Sairastuvuus ja kuolleisuus, levinneisyys ja kiihtyvyys asettavat aikaa epidemian kontrollille väestön tasolla. Samalla ajallisuus yhdistyy kurin tilaan ja lain säännöksiin muodostaen epidemiasta *odottamisen* normatiivisen tilan.

BIOTURVALLISUUS

Turvallisuus, Foucault toteaa, ”yhdistää lain ja kurin vanhat tukirakenteet” ja se saa ne toimimaan ”varsinaisten turvallisuuden mekanismien lisäksi” (Foucault 2010, 27). Koronaepidemian sääntelyn ja hallinnan hallitsevana muotona on ollut – ja tulee olemaan – turvallisuuden teknologia.⁴ Viruksen diagnostiikka (virologia ja terveydenhuolto) ja väestön sairastavuus (epidemiologia ja biostatistiikka) yhdistyvät yksilöiden terveys- ja toimintatodetuksiin. Turvallisuudesta on muodostunut korona-aikana normien, käytäntöjen ja instituutioiden hegemonia, jonka päämääränä on yksilöiden, väestön, elämän ja valtion turvaaminen.

Kutsun tätä ideologista kokonaisuutta bioturvallisuudeksi. Siinä politiikkaa, oikeutta ja hallintoa määrittävä terveyshätätila, kriisinajan

oletetut käyttäytymismallit, pahimpien odotusten toteutumisskenaariot sekä väestön sitouttaminen poikkeuksellisiin rajoituksiin epäitsekkyuden ja kansalaislojalisuuden nimissä yhdistyvät toisiinsa (vrt. Zylberman 2013).

Bioturvallisuus (ital. *biosicurezza*) on Giorgio Agambenille keskeinen käsite hänen kriittisissä koronakirjoituksissaan. Niissä hän hyökkää rajusti epidemianaikaisia poikkeuksellisia viranomaisvaltuuksia ja rajoitustoimenpiteitä vastaan sekä myös koko turvallisuusperusteista koronadiskurssia vastaan.⁵ Agamben asetti itsensä ehdoin tahdoin syntipukiksi todetessaan koronaepidemian alkuvaiheessa, että ”oletetun koronavirusepidemian” perusteella on asetettu ”kiihkeitä, irrationaalisia ja täysin perusteettomia toimenpiteitä.” Virus ei nimittäin eronnut suuresti ”normaalista flunssasta”. (Agamben 26.2.2020, 10–11.) Jean-Luc Nancy (2020a) vastasi välittömästi ystävälleen, ettei kyse todellakaan ole normaaliflunssasta. Sen sijaan Ruotsin kansanterveysviraston johtavan epidemiologin Anders Tegnellin näkemys tuki Agambenia: ”Tämä tauti on monella tapaa lievä, vähän kuten influenssa” (Sippola, 2020). Muutamia viikkoja myöhemmin Agambenin sävy oli jo maltillisempi: vaikka virusta ja sairastuvuutta ei pidäkään väheksyä, hän toteaa, epidemia ei kuitenkaan oikeuta ennenkuulumattomia vapausoikeuksien rajoittamistoimenpiteitä (Agamben 27.4.2020, 32; vrt. 26.2.2020, 10; 28.4.2020, 34–35). Agambenin mukaan (28.3.2020, 20) demokratian ja perusoikeuksien rajoitukset aiheuttavat perustavanlaatuisia eettisiä ja poliittisia seurauksia.

Korona-ajan poikkeusolot ovat Agambenin mukaan yksiselitteisesti perusteettomia. Niin tiedotusvälineet kuin viranomaiset luovat ”paniikin ilmapiiriä”, mikä puolestaan oikeuttaa poikkeustilan, joka säätelee liikkumisvapautta ja asettaa äärimmäisen ankaria arkielämän rajoituksia (Agamben 28.2.2020, 10; 27.4.2020, 31). Korona on nostanut terveysturvallisuuden terrorismin torjunnan rinnalle näppäränä oikeuttamisperusteena epädemokraattisille toimenpiteille. Kaikki kiedotaan yhteen: valtio

suojelee meitä, me suojelemme itseämme, ja valtio ja me suojelemme yhdessä toisiamme virusviholliselta. Näin karanteeni ujutetaan ensin kuntiin, sitten alueisiin ja lopulta koko maahan (Agamben 28.2.2020, 11).

Italian hallitus tuotti hätätilan, jota se on sittemmin käyttänyt omiin tarpeisiinsa. (Agamben 28.3.2020, 20). Perusoikeusrajoitukset ajetaan läpi terveysturvallisuuden nimissä. Itse asiassa hallitus luo informaatiollaan ja toiminnallaan turvattomuuden tunteen, johon se sitten vakuuttaa vastaavansa tehokkaalla turvallisuustoiminnallaan. Pelon luo sama taho, joka sitten vakuuttaa turvaavansa ihmiset pelkäämältänsä riskiltä (Agamben 11.3.2020, 13).

Käsittämätöntä on, Agamben toteaa, kuinka pahasti Italia romahti niin poliittisesti kuin eettisesti koronakeväänä 2020. Tätä perustavanlaatuisista sortumista ei edes huomattu. (Agamben, 13.4.2020, 25.) Myöskään ei kiinnitetty huomiota jo pitkään jatkuneeseen yleisen terveydenhuollon heikentämiseen. Kun sitten hallitus epäonnistui täydellisesti Lombardiassa puhjelleen epidemian hallitsemisessa, se pyrki siirtämään itselleen kuuluvaa vastuuta kansalle. Ihmisten tuli eristäytyä turvatakseen itsensä ja välttääkseen joutumasta terveydenhuoltopalvelujen rasitteeksi (Agamben 27.4.2020, 32).

Koronaepidemian rajoitukset eivät ole Agambenin mukaan uusi asia. Meidät on totutettu poikkeustilaan siinä määrin, että siitä on jo tullut uusi normi. Samalla terveys on muuttunut hyvinvointivaltion subjektiivisesta oikeudesta oikeudelliseksi velvollisuudeksi (Agamben 28.3.2020, 21). Turvallisuuden perusteella luovumme askel askeleelta vallan kolmijako-opista ja sitä myötä demokratiasta (Agamben 27.4.2020, 31). Agambenin mukaan poliittisista ja eettisistä periaatteista luopumisen ääripiste on hautajaisten kielto. Tällöin, hän toteaa, humanismin ja barbarismin raja ylitettiin. (Agamben 13.4.2020, 25; 19.4.2020, 28.) Sofokleen tragedia *Antigone*

kertoo tästä rajanylityksestä, joka on sietämätön jopa poikkeusoloissa (Hirvonen 2020),

Agambenin epidemiapoikkeustilakritiikin taustalla vaikuttaa erottelu elämisen ja elossapysymisen välillä. Epidemian aikana paljaasta elämästä pidetään kiinni kynsin ja hampain. Normaali kanssakäyminen, vuorovaikutus, ystävyyden harrastukset, työnteko sekä poliittiset aktiviteetit on lykätty hamaan tulevaisuuteen. Kun kansalaiset eristetään karanteeniin, politiikka ja sosiaalinen elämä päättyvät. Elämän itsensä suojelemisesta tulee määräävä periaate (Agamben 28.3.2020, 21). Biologinen elämä alistaa affektiivis-sosiaalis-kulttuurisen elämän (Agamben, 13.4.2020, 25; 19.4.2020, 28). Vaarallisinta on, ettemme itse huomaa, kuinka elämämme muuttuu vaivihkaa puhtaaksi biologiseksi elämäksi vailla inhimillistä, sosiaalista ja poliittista mieltä. Olemme aivan liian uppoutuneita elämään jatkuvissa kriiseissä ja epidemioissa. Agambenille Italiassa käytönotetut ankarat kohtaamisen rajoitukset herättävät kysymyksen, mitä järkeä on yhteiskunnassa, jonka ainoana arvona on elossapysyminen. (Agamben 17.3.2020, 14.)

Agamben katsoo, että Kiinassa epidemia oikeutti kokeilemaan tietyn alueen väestön eristämistä ja sen totaalista kontrollia. Poliittisessa vastuuttomuudessaan osa Euroopasta otti käyttöön vastaavan totalitaristisen mallin viruksen torjumiseksi (Agamben 28.3.2020, 20). Koronaepidemiasta on kehkeytynyt laboratorio, jossa kokeillaan uudenlaisia poliittisia ja yhteiskunnallisia rakenteita (Agamben 6.4.2020, 23). ”Terveysterroria” kehitetään uutena hallinnan muotona, joka oikeutetaan pahimpien mahdollisten skenaarioiden asettamalla välttämättömyyksillä (Agamben 11.5.2020, 40). Näin bioturvallisuus – länsimaisen poliittisen historian hallinnon tehokkain muoto – on Agambenin mukaan osoittanut voimansa poliittisen toiminnan ja sosiaalisten suhteiden lakkauttamisessa (Agamben 11.5.2020, 40–41; 20.5.2020, 44).

Toisen aallon harjalla Agamben osoittaa olleensa oikeassa ensimmäisen aallon analy-

sissä. Vuonna 2021 elämme parlamentaarisen demokratian, perustuslakien ja oikeuksien lopunaikaa, jona bioturvallisuuden ja terveysterrorin (*terrore sanitario*) despoottiset toimenpiteet tulevat itsestäänselvyyksiksi samalla, kun ne karkaavat käsistä (Agamben 23.11.2020).

Agamben summaa yhteen vuoden kestäneet koronatorjuntatoimenpiteiden seuraukset. Olemme menettäneet niin ruumiimme kuin kasvomme. Kun kosketus kiellätään terveysturvallisuuden nimissä, emme kadota vain kokemusta toisen ruumiista (*corpo*) vaan kokemuksen itsestämme, sillä koskettaessamme toista kosketamme samalla omaa lihaamme (*carne*) (Agamben 5.1.2021). Kasvot kommunikaationa avautuvat toisille ollen politiikan paikka. Kasvomaskit mitätöivät julkisen tilan muuttaen sen koskemattomuuden ja keskustelemattomuuden tilaksi, jossa toisistaan eristetyt ihmiset lähettävät informaatiota kasvottomille ja ruumiittomille nimimerkeille (Agamben 8.10.2020). Agamben intoutuu runoilemaan: ”Rakkaus on poistettu / terveyden nimissä ... perustuslaki on poistettu / hätätilan nimissä / mutta hätätilaa ei poisteta”. (Agamben 19.11.2020).

EPIDEMIAN SÄÄNTELY:

NELJÄ ESIMERKKIÄ

EU:n parlamentti on painottanut perusoikeuksien, oikeusvaltion ja demokratian suoje-
lua epidemian aikana (2020/2616(RSP), kohta 46). Mutta johtaako bioturvallisuus virusaikojen despotismiin ja demokraattisen politiikan mitätöitymiseen? Turvallisuutta ei varmaan voi koskaan olla liiaksi, joten siitä ehkä pitäisi kantaa huolta? Agambenin koronakirjoitusten taustana on koronaepidemian ensimmäinen aalto Italian talvessa. Mutta vastaako Agambenin analyysi Italian tilannetta? Voidaanko se yleistää muihin Euroopan maihin? Yleistämisen saattaa liudentaa viruskritiikin osuvuutta

ja bioturvallisuuden käsitteen konkreettisempaa kriittistä analyysiä.

Tarkastelen seuraavaksi katsauksenomaisesti neljän EU:n jäsenvaltion (Italia, Unkari, Ruotsi ja Suomi) toimenpiteitä bioturvallisuuden näkökulmasta. Vertailu edellyttää syvempää maakohtaista analyysiä, jonka aika ei ole tässä ja nyt. Sen sijaan arvioin verrokkimaita Agambenin koronakirjoituksissa asetettujen kriteereiden pohjalta.

Italia. Ensimmäisten koronartuntojen ilmaantumisen jälkeen Italiassa suhtauduttiin koronaviruksen vaarallisuuteen epäillen ja vähätellen. Lombardian alueella, pahimmassa tautikeskuksessa, ensisijainen pyrkimys oli talouden turvaaminen. Tartunnat levisivät eksponentiaalisesti. Hallitus julisti tammikuun viimeisenä päivänä kuuden kuukauden hätätilan, jota yleensä käytetään maanjäristysten ja tulvien yhteydessä.⁶ Sitä seurasi äärimmäisen tiukat rajoitustoimenpiteet.⁷ Huhtikuussa Italiassa oli koronakuolemia toiseksi eniten maailmassa, tehohoitopaikkoja oli riittämättömästi, sotilasajoneuvot kuljettivat ruumiita pois, hautajaisia ei saanut järjestää. Tarttuvuus-, sairastuvuus- ja kuolleisuuslukujen laskettua hallitus purki toukokuun 2020 alussa Euroopan pisintä koronakaranteeniaan. Heinäkuussa loppunutta hätätilaa jatkettiin parlamentin hyväksynnällä lokakuun puoleenväliin, vaikka hallitus olisi myös voinut jatkaa sitä ilman parlamentin myötävaikutusta. Kansallisia koronarajoituksia kiristettiin marraskuussa 2020, jolloin myös säädettiin maskipakko koko Italiaan.

Unkari. Vaikka Unkarin hallitus epäröi ensireaktioissaan epidemiaan, se otti käyttöön nopeasti tiukat rajoitustoimet tartuntojen leviämisen estämiseksi. Maaliskuun lopulla Unkarin parlamentti hyväksyi hätätilalainsäädännön poikkeusolojen ajaksi, joka antoi rajoittamattomat valtuudet pääministerille ja hallitukselle. Voimassa olevat lait voitiin sivuuttaa ja uusia säännöksiä voitiin asettaa hallituksen asetuksin ilman parlamentin hy-

väksyntää. Aiemmin asetusten tuli kytkeytyä hätätilan hallintaan. Valtuuslaissa vastaavaa rajoitusta ei ollut. Valtuuslaki ei sisältänyt sen voimassaolon aikarajaa, joten hätätilan kesto oli yksin hallituksen päätäntävällässä. Näin Unkarin hallitus todella sai sisällöllisesti ja ajallisesti rajoittamattomat toimivaltuudet. Koronan hätätilan verukkeella myös hyökättiin LGBTQ+-henkilöiden oikeuksia vastaan. Sananvapautta rajoitettiin kriminalisoimalla epidemiaa koskevien valeutisten levittämisen. Perustuslakituomioistuimen hyväksymän lainmuutoksen perusteella Unkarissa on pidätetty lukuisia tiedonantajia, millä on pyritty kiertoteitse vaikuttamaan lehdistönvapauteen.

EU-parlamentin istunto huhtikuussa 2020 oli huolissaan Puolan ja Unkarin tilanteesta etenkin hätätilan rajoittamattomasta kestosta sekä oikeusvaltioperiaatteen noudattamisesta (2020/2616/(RSP)). Heinäkuussa 2020 Unkarin hallitus kuitenkin ilmoitti asettavansa uusia matkustusrajoituksia estääkseen viruksen maahantulon muukalaisvastaisin argumentein: ”hallitukselle ensisijaista on unkarilaisten terveys ja turvallisuus” (Gulyás 2020). Pääministeri Viktor Orbánin mukaan terveydenhuoltojärjestelmä on valmistautunut suojelemaan ”kaikkien unkarilaisten elämää” puolustaen samaan hengenvetoon ”kristittyä unkarilaista sivilisaatiota” keskieuropalaista avointa ja rajatonta yhteiskuntaa vastaan (*Hungary Today* 2020). Toisen aallon myötä Unkarin jo ennen epidemiaa aliresursoitu terveydenhuoltojärjestelmä on kuitenkin romahtamassa, mihin uudet ankarat rajoitustoimenpiteet kuten ulkonaluokkumiskielto iltakahdeksan ja aamuviiden välissä ei tuo helpotusta.

Unkarin parlamentti kumosi kesäkuussa 2020 epidemiapoikkeustilain (Varga 2020). Unkarin parlamentti sääti kuitenkin terveyshätätilain, joka tuli voimaan samalla hetkellä, kun poikkeustilain voimassaolo päättyi. Poikkeustila jatkuu näin normaalin lainsäädännön puitteissa määräämättömän ajan. Poikkeukselliset toimivaltuudet on kirjattu toistasataa sivua pitkään tekniseen la-

kiin normaaleina hätätilasäännöksinä, jotka erkaantuvat perustuslain määrittämistä poikkeusolojen rajoituksista. Uuden lain perusteella hallitus voi julistaa terveyshätätilan ilman, että parlamentilla on jälkitarkastusoikeutta. Terveyshätätila voidaan julistaa vain kuudeksi kuukaudeksi, mutta hallitus voi jatkaa sitä loputtomiin. Lakiin perustuvien asetusten on muodostettu kaksi hätätilatoimielintä, jotka eivät ole vastuussa parlamentille ja joihin kuuluu hallituksen ulkopuolisia jäseniä. Niiden kautta päätösvalta on keskitetty pääministerille. Kun perustuslain poikkeusolosäännösten ja -instrumenttien tilalle on luotu ulkopuolinen hätätilamekanismi, voidaan kysyä, onko Unkarin oikeusvaltio ja demokratia romahtamassa epidemian varjolla toteutettavaan perustuslain sivuuttamiseen (Halmai ja Scheppele 2020). Unkarin EU-budjettirahoituksen käyttöön liitettävän oikeusvaltiomekanismin vastustus vahvistaa näkemystä siitä, että Unkarissa koronavirus ja muukalaispelko on valjastettu EU:n arvopohjasta irtaantunen, nationalistisen, autoritaarisen ja epädemokraattisen järjestelmän luomiseen.

Ruotsi. Ruotsin strategiana oli sairastuvuuden kautta saavutettava laumaimmuneiteetti. Viruksen leviäminen loppuu, kun ei ole tartuttavia yksilöitä. Joko on opittava elämään sen tarttuvuuden kanssa ja luopua oikeuksista sekä sosiaalisesta elämästä tai saada tehokas immunologinen suoja (Stöhr 2020). Ruotsissa yhteiskuntaa ja taloutta ei suljettu hätätilan perusteella eikä perusoikeuksia rajoitettu tarpeettomasti. Rajoitusten sijaan pyrittiin vähentämään koronan aiheuttamia vaurioita eikä rajojen sulkemiseen ollut pidemmän aikavälin näkökulmasta perusteita. Tämä oli valtionepidemiologi Tegnellin mukaan ”klassisen pandemian hallinnan malli” (Sippola 2020). Voimme ihmetellä yhden virkamiehen asemaa koronapolitiikan linjaajana. Viranomaisten vahvasta asemasta Ruotsissa kertoo se, että kun Suomessa ministerit seisovivat rivissä tiedottamassa poikkeustilasta, niin vastaavassa tilaisuudessa

Ruotsissa valtioepidemiologi seisoivat rivissä keskeisten virkamiesten kanssa. Ruotsissa on nimittäin kielletty virkamiesten ministeriohjaus lakien soveltamisessa ja yksittäistapauksissa. Hallitukselle puolestaan kuuluu resurssien riittävyyden varmistaminen ja viranomaisten yhteistyön ohjaus. Lisäksi Ruotsin perustuslain mukaan poikkeustilan käyttäminen edellyttää sotaa tai sen uhkaa. Epidemia ei siten oikeuta valmiuslain käyttöönottoa, joten rauhanajan kriisinhallinnan sitä edellyttäessä normaalinäytäntöä on muutettava.⁸

Ruotsin kansanterveysministeriön pyrkimys korkeaan immunitetasoon, jossa toisen aallon sijasta ilmaantuisi vain paikallisia tartuntaryppäitä, ei toteutunut. Marraskuussa 2020 Ruotsin tartunnat olivat merkittävästi korkeammat kuin muissa Pohjoismaissa. Toisen aallon myötä Ruotsi siirtyi yhteiskunnan ja talouden sulkutoimia välttävistä laumasuojastrategiasta koronaviruksen torjuntaan tiukennetuina rajoituksin. Hallitus syrjäytti kansanterveysasiantuntijoiden saneleman epäonnistuneen koronastrategian. Poliittinen argumentaatio kumosi siten ”objektiivisen” asiantuntijavallan.

Suomi. Suomessa ensimmäinen koronavirus tartunta diagnosoitiin kiinalaisturistilla 28.1.2020. Hallitus totesi 16.3.2020 yhteistoiminnassa presidentin kanssa Suomen olevan poikkeusoloissa. Koronaepidemia täytti valmiuslain 3 §:n 5 kohdan määritelmän vaikutukseltaan erityisen vakavaa suuronnettomuutta vastaavasta hyvin laajalle levinneestä vaarallisesta tartuntataudista. Seuraavana päivänä valtioneuvosto aktivoi käyttöönottoasetuksella valmiuslain. Eduskunta hyväksyi asetuksen voimassaolon.

Valmiuslain tarkoituksena on yhtäältä suojata väestöä, turvata sen toimeentulo, talouselämä, alueellinen koskemattomuus ja itsenäisyys ja toisaalta ylläpitää oikeusjärjestystä sekä perus- ja ihmisoikeuksia. Valmiuslain käyttöönotolle on tiukat edellytykset. Vastakun on todettu todelliset ja perustellut poik-

keusolot, valmiuslaki voidaan ottaa käyttöön. Täytyy olla ”selkeä näyttö siitä, että muita keinoja ei ole”, oikeuskansleri Tuomas Pöysti linjaa (Sundman 2020).

Valmiuslaki säätää viranomaisten toimivaltuuksista poikkeusoloissa. Vuonna 2012 voimaantulleella perustuslain 23 §:n perusoikeuksia poikkeusoloissa koskevalla muutoksella poikkeusolomääritelmää laajennettiin. Tämä mahdollisti koronaepidemian toteuttamisen poikkeusoloiksi (HE 60/2010 vp.). Perustuslakimuutos delegoi samalla poikkeusolojen lainsäädäntövaltaa eduskunnalta valtioneuvostolle. Valtioneuvoston asetuksella voidaan laissa erityisestä syystä säädetyn ja soveltamisalaltaan rajatun valtuuden nojalla antaa tilapäisiä poikkeuksia perusoikeuksista poikkeusoloissa. Valmiuslaki ei siis itsessään rajoita perusoikeuksia vaan oikeuttaa valtioneuvoston toteuttamaan poikkeukset asetuksilla. Mitä tahansa poikkeuksia ei voida säätää, vaan niiden on oltava Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden mukaisia. Eduskunnalla on näidenkin asetusten osalta jälkitarkastusoikeus. Siten valtioneuvoston asetusten voimassaolosta päättää viime kädessä eduskunta.⁹

Poikkeusolojen aktivoiminen merkitsee kuitenkin siirtymistä normaalista oikeudellisesta tilasta hätätilaoikeuteen. Pauli Rautiaisen mukaan se merkitsee oikeusvaltion perusmekanismien kytkemistä pois päältä (Sundman 2020), joskin ihmisoikeusvelvoitteet ja oikeusvaltioperiaate eivät menetä merkitystään osana oikeuden syvärakennetta.

Valmiuslain 11 § edellyttää, että poikkeusolojen tai soveltamisedellytysten päättyessä asetukset on viivytyksettä kumottava. Valtioneuvosto katsoi 15.6.2020, että valmiuslain edellyttämät poikkeusolot eivät enää vallinneet (VNK/2020/81). Ratkaisu oli linjakas ja perustuslain mukainen. Sen jälkeen epidemiaa on hallittu normaalilainsäädännön puitteissa. Ensimmäisen aallon laantuessa hallitus omaksui hybridistrategian siirtyen laajamittaisista rajoituksista kohdennetuimpiin toimiin. Epidemian tilannekuva jaettiin kolmeen vaihee-

seen. Perustasolla tartuntojen ilmaantuvuus on alhainen. Kiihtymisvaiheessa alueellinen ilmaantuvuus on noussut, mutta tartuntaketjut ovat jäljitettävissä ja sairaalahoidon normaalit resurssit riittävät. Leviämisvaiheessa tartunnat leviävät väestössä kiihtyvässä tahdissa alueellisesti tai laajemmin, jolloin myös sairaala- ja teho- hoidon tarve kasvaa voimakkaasti. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:26, s. 9).

Syksyn 2020 toinen aalto sekä uusi herkemmin leviävä koronaviruskanta on vahvistanut bioturvallisuuden poliittista ja oikeudellista painoarvoa. Leviämisvaiheesta tulee normaalivaihe. Tasolla yksi olevilla alueilla otetaan kaikki toimet käyttöön täysmääräisesti, tasolla kaksi vähennetään kontakteja koko maassa ja tasolla kolme otetaan käyttöön valmiuslaki, liikkumisrajoitukset ja ulkonaliikkumiskielto.¹⁰ Hallitus on pitänyt valmiuslakia viimeisenä keinona (Häggman 2020.) Tartuntatautilakia ja siihen tehtäviä väliaikaisia muutoksia käytetään oikeudellisenä instrumenttina (HE 245/2020 vp) samoin kuin rajojen osittaista sulkemista.

Suomen poikkeusoloja koskeva lainsäädäntö, epidemian ensimmäisen vaiheen poikkeukselliset toimivaltuudet sekä valmiuslain käyttöönottoasetuksen kumoaminen valmiuslain 11 §:n mukaan välittömästi poikkeusolojen päättyessä näyttää osoittaneen, että Suomi selviää Agambenin koronakriitikkistä puhtain paperein. Epidemiapoikkeusolot ovat olleet alisteisia parlamentaarille demokratialle, oikeusvaltioperiaatteelle sekä perus- ja ihmisoikeuksille. Valmiuslain päättymättömälle jatkamiselle tai sen muuttamiseksi uudeksi normaaliksi ei kenelläkään poliittisella toimijalla tai viranomaisella ole ollut intressiä, saati tahtoa.

Poikkeusolojen ja normaaliolojen, hallinnan ja lainsäädännön erottelut eivät kuitenkaan toteudu Suomessa pelkästään konstitutionalismin puitteissa ja demokraattisen politiikan ohjauksessa. Tuon esiin neljä oikeudellista ja demokraatiopoliittista ongelmakohdtaa suomalaisessa epidemiapolitiikassa.

Ensinnäkin viranomaisten toimivaltuuksien rajat ovat hämärtyneet. Suomalaisten käännähtäminen länsirajalta oli perustuslain 9 §:n 2 momentin vastaista. Tartuntatautilain mukaiset karanteenipäätökset eivät voi koskea kaikkia riskimaista tulevia, sillä niiden tulee perustua tartuntatautilääkärin yksilölliseen arviointiin. Kirjastojen sulkeminen perustui hallituksen sivistykselliset oikeudet sivuuttavaan suositukseen vailla oikeudellista perustaa. Omaehtoiselle karanteenille ei ole laillista perustaa, vaan se on täysin vapaaehtoista, mitä viranomaiset eivät tuoneet esiin. Pakkokaranteenipäätöksen valitusoikeudesta ei myöskään tiedotettu vastoin hallintolain edellyttämää hyvän hallinnon oikeusperiaatetta. Valmiuslain kumoamisen jälkeen on hallituksen, sosiaali- ja terveysministeriön, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL), kuntien ja aluehallintovirastojen toimivalloissa ollut jatkuvaa sekaannusta vielä epidemian toisenkin aallon aikana.

Toiseksi velvoitteet ja suositukset ovat sekoittuneet, kun oikeussääntöjä ja vapaaehtoisuuteen perustuvia ohjeistuksia on annettu samankaltaisin ilmauksin ja samoissa yhteyksissä. Hallitus on antanut tautitilanteen mukaan vaihtuvia suosituksia eri alueille muun muassa julkisten tilojen käytöstä ja kokoon- tumisista koronavirusepidemian rajoitustoimista, koska alueellinen päätöksenteko ei ole ollut riittävän ennakoivaa, ripeää ja tehokasta. Periaatelinjausten, suositusten ja velvoittavien säännösten välinen ero on näin hämärtynt. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies tote- si ratkaisussaan suositusten ja velvoitteiden menneen sekaisin, kun Suomi palautti väliaikaisesti sisäraja- valvonnan keväällä 2020: ”Viranomaistoiminnan lainalaisuusvaatimuksen näkökulmasta suosituksista ei tule antaa kuvaa, että niillä olisi suositusluontoisia vahvempi oikeudellinen merkitys” (EOAK 2020, 47).¹¹

Samoin suositukset turvaväleistä, yksityis- tilaisuuksien järjestämisen välttämisestä, hautajaisten rajaamisesta, ja yksityisten liikunta- tilojen ja saunojen sulkemisesta saatetaan kokea velvoittavina oikeussääntöinä. Näiden

suositusten velvoittavuudelle ei kuitenkaan ole lainsäädännöllistä perustaa.

Suositukset julkisten tilojen käytöstä, etätyöstä, turvaväleistä, kasvusojuista, ikäihmisten vierailujen rajoittamisesta tai poikkeuksellisista opetusjärjestelyistä eivät ole velvoittavia oikeussäännöksiä, vaikka niille pyrittäisiin hakemaan myös perustetta voimassa olevasta lainsäädännöstä. (STM 2020:26, s 25.) Esimerkiksi eräiden koulujen asettama kasvusojainten käytön edellytys opetukseen osallistumiseen oli perustuslain vastainen. Vaikka suositukset olisivat perusteltuja, niin jos ja kun ne sekoituvat oikeudellisiin säännöksiin, oikeudellisen velvoittavuuden ja vapaaehtoisesta vastuunoton välinen raja liudentuu. Oikeusvaltiollinen oikeusvarmuus edellyttää, että ihmiset tietävät, mikä toiminta on *oikeudellisesti* kiellettyä ja mihin toimintaan liittyy *rangaistusseuraamus*.

Kolmanneksi valtiovarainministeriön kansliapäällikön johtama Exit- ja jälleenrakennustyöryhmä katsoi ettei epidemian täydellinen tukahduttaminen ole realistinen vaihtoehto. Jopa väliaikainen tukahduttaminen vaatisi ankarien rajoitustoimenpiteiden jatkamista täysimääräisinä kuukausikaupalla. Siksi työryhmä piti rajoitustoimenpiteiden purkamisen edellytyksenä poliittista kokonaisarviota, jossa tilannetta punnitaan ”epidemiologisten, sosiaalisten ja taloudellisten vaikutusten suhteen sekä suhteessa jokaisen kansalaisen perusoikeuksiin” (VN/8490/2020, 91). Mikä tässä oikein on ongelmana? Ensinnäkin perusoikeudet asetetaan kokonaisarvioinnin listan viimeiseksi kohdaksi, vaikka perusoikeuksien rajoitusedellytysten arvioinnin pitäisi olla lähtökohta. Toiseksi perusoikeudet sidotaan kansalaisuuteen, vaikka ne kuuluvat yhdenvertaisesti kaikille Suomen oikeudenkäyttöpiirissä oleville ihmisille paperittomista kansalaisiin. Kyseessä lienee lipsahdus. Mutta lipsahdus nimenomaan paljastaa poikkeusolomentaliteetin: kaikki eivät ole terveyshätätilan aikana tasa-arvoisia eivätkä yhdenvertaisia lain edessä.

Toisen aallon kasvukäyriin voidaan vaihtaa tiukempia rajoituksia asettamalla kuten

THL:n tutkimusprofessori Markku Peltonen toteaa (Puttonen 2020). Näin toki on, mutta toimenpiteiden tehokkuus ei yksistään oikeuta rajoituksia, vaan ne on aina arvioitava niin poikkeus- kuin normaalioloissa perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten kriteerein ottaen huomioon kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet.

Hallitus on selvittänyt toisen aallon myötä mahdollisuutta ottaa käyttöön rajoilla pakko-testaus ja rokotepassi sekä tarvittaessa pakkokaranteeni, joka ei perustuisi tartuntatautilääkärin yksilölliseen arviointiin. Perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta näille ei pitäisi löytyä riittäviä perusteluja, vaikka helmikuussa 2021 hallitus ajaa kiireellisellä aikataululla lakiesitystä pakkotesteistä rajoilla. Rokotepassivaatimus laajenee helposti rajoilta maan sisäiseksi sertifikaatiksi, jota edellytettäisiin julkisissa tiloissa, oppilaitoksissa, terveydenhuollossa, ravintoloissa ja mielenosoituksissa. Tämä ei loukkaisi vain yksityisyyden suojaa vaan johtaisi rokottamattomien (tai passittomien) syrjintään (ks. Kotkas 2021).¹²

Neljänneksi epidemian aikaiseksi perustavaksi pulmaksi on osoittautunut normaalilainsäädännön ja poikkeusolosääntelyn välinen ero – tai pikemmin tuon eronteon puute. Poikkeusolot, valmiuslaki ja perustuslain 23 § kulkevat käsi kädessä. Kun epidemiahätätilan poikkeusolot lakkaavat, niin koronaa ja muita viruksia tulee torjua normaalilainsäädännön puitteissa. Epidemian aikana Suomessa normaalin ja poikkeuksen välinen erottelu on kuitenkin suhteellistunut, jopa rajapuomin lahoamispiisteeseen asti. Tällöin poikkeuksesta saattaa tulla uusi normaali, joka on ollut poliittisen epidemiologian viruskritiikin lähtökohta. Tätä lahottamista jatkavat kaksi esiin noussutta vaihtoehtoa: Yhtäältä on pohdittu, voitaisiinko poikkeusolot aktivoida ilman valmiuslain käyttöönottoa. Toisaalta tartuntatautilakiin on esitetty muutoksia niin, että lain mahdollistamat torjuntatoimet voitaisiin ottaa käyttöön laajemmin ilman poikkeusoloja. Kummatkin laskevat poikkeuksellisten

toimenpiteiden kynnyistä sekä sekoittavat normaalilainsäädännön ja poikkeuslainsäädännön eroja. Sellaisina ne rapauttavat demokraattista politiikkaa ja oikeusvaltiota.

Kuten sanottu valmiuslakiin ei ole suurta tahtotilaa. Jotta poikkeusolojen aktualisoinnista ja valmiuslain käyttöönottamiselta vältytään, normaalilainsäädäntöä on muutettu tilapäisesti epidemian torjunnan tarpeiden mukaan. Tartuntatautilain katsotaan antavan riittävät toimivaltuudet ja säädökset, kunhan siihen tehdään tarkoituksenmukaisia päivityksiä. Keväällä 2020 hallituksen esittämät tilapäiset muutokset ajettiin niin kiireellä läpi, ettei perustuslakivaliokunnan huomautuksia ehditty ottaa riittävästi huomioon eduskuntakäsittelyssä. Normaali lainsäädäntöprosessi muuttui näin ”häätätilan” prosessiksi. Lokakuussa 2020 perustuslakivaliokunta kritisoi erityisen voimakkaasti hallituksen esittämiä ravintolatoimintaan ja matkustamiseen liittyviä tartuntatautilain muutoksia.¹³ Hallitus on näin ajanut bioturvallisuusargumentaatiolla läpi väliaikaisia lainmuutoksia normaalilainsäädäntöön ohittaen niin lainvalmistelun laatukriteerit ja hätäjarrumekanismit kuin eduskunnan perustuslakikontrollin.

Kaarlo Tuorin mukaan määräaikaisten säännösten ja toimivaltuuden lisääminen tartuntatautilakiin poikkeusolojen ajaksi hämärtaa normaalilainsäädännön ja poikkeusolojen välistä rajaa. Tuorin mukaan valmiuslain käyttöönotto olisi perustellumpi ratkaisu kuin normaalilainsäädäntöön ujutetut väliaikaiset oikeussäännöt. Valmiuslaki sisältää nimittäin pidäkkeitä ja kynnyksiä, jotka estävät toimivaltuuksien liiallisen käytön ja varmistavat eduskunnan kontrollin. (Sajari 2020.) ”Ei se mikään mörkö ole”, Tuori toteaa valmiuslaista. Jos tulisi valita valmiuslain käyttöönoton ja sen välillä, että tavalliseen lainsäädäntöön lisätään määräaikaista poikkeussääntöjä valmiuslain sivuuttamiseksi, Tuori valitsisi ehdottomasti valmiuslain. (Kervinen 2020.)

NORMAALIN JA POIKKEUKSEN

LIUDENTUVA ERO

Vaikka Agambenin kritiikki osuu maaliin Unkarin kohdalla, Italian poikkeustoimenpiteet eivät kuitenkaan ole hallitsevien luokkien despotismia (Benvenuto 2020). Roberto Espositon mukaan on liioiteltua pitää nykyistä terveyshätätilaa riskinä demokratialle. Italia ei ole ajautunut totalitarismin pihtiotteeseen. Poikkeustilaa on aiemminkin käytetty Italiassa – perustellusti ja perustelemattomasti – sen johtamatta demokraattisen oikeusvaltion luhistumiseen. Pikemminkin suurempi ongelma on, että viranomaiset epäonnistuivat Italiassa viruksen leviämisen torjunnassa. (Esposito 2020.) Myöskään Ruotsin ja Suomen kohdalla Agambenin kritiikkiä voidaan pitää yliampuvana, etenkin Suomi on pitänyt tiukasti kiinni perusoikeuksista verrattuina muihin maihin. Siitä huolimatta Suomen hallituksen ja viranomaisten olisi syytä lukea Agambenin korona-kirjoituksia, jotka valottavat edellä mainittuja ongelmakohtia.

Yhteenvetona neljän maan koronaepidemian toimenpiteiden katsauksenomaisesta kuvauksesta kiinnitän huomioita kolmeen poikkeusolojen normalisoitumisen muotoon, joissa demokraattisen oikeusvaltion näkökulmasta erottelu lain ja poikkeuksen välillä on liuennut:

1) *Pysyvä poikkeustila*. Poikkeusolot ja valmiuslaki sisältävät riskin, että ne muuttuvat väliaikaisista ratkaisuista pysyviksi asiantiloiksi. Valtion tai kansakunnan eksistentiaaliset riskit viruksista terrorismiin eivät nimittäin ota loppuakseen. Poikkeusoloja voidaan siten perustella pysyvästi väliaikaisina, siihen asti kunnes aina pakeneva tuleva normaalitila palauttaa vakaat olot. Poikkeustila muuttuu näin poikkeuksen päivityksen päivitykseltä pysyväksi tilaksi: hätätilasta tulee uusi normaali, joka tuhoaa demokratian ja oikeusvaltion.

2) *Tilapäinen poikkeus normaalina.* Normaali-lainsäädäntöön kirjataan määräaikaista oikeussäätöä, joilla toteamatonta hätätilaa hallitaan tukeutumatta poikkeusolojen aktualisoimiseen ja valmiuslain käyttöönottoon. Normaalilainsäädäntö avataan näin poikkeusolojen säädöstarpeille. Vaikka kyse on normaalilainsäädäntöön ujutetuista tilapäisistä säädöksistä, tämän lainsäädäntökäytännön omaksuamisen myötä avataan tie poikkeuksen kirjoittautumiselle normaaliin oikeusjärjestykseen. Kun keran nyt annetaan periksi, myös vastaisuudessa normaalilainsäädäntö on valjastettavissa kulloisenkin kriisin ”välttämättömiin” tarpeisiin. Samalla kun normaalilainsäädäntö omaksuu hätätilasäännöksiä, poikkeusolot normalisoituvat osaksi normaaliolojen lainsäädäntöä.

3) *Poikkeus pysyvänä normaalina.* Poikkeusolojen poikkeukselliset toimivaltuudet tai tilapäiset lakimuutokset eivät enää rajoitu vain poikkeusoloihin. Poikkeussäännös on kuin virus, joka tunkeutuu normaalilainsäädännön normisoluihin. Pariisin vuoden 2015 terroristien seurauksena Ranskaan asetettiin lukuisia kertoja uusittu poikkeustila. Poikkeustila kesti lähes kaksi vuotta synnyttäen näin uuden normaalin. Poikkeustilan lopettaminen ei muuttanut tilannetta: lukuisat poikkeuslainsäädännön aikaiset, kansallisen turvallisuuden perusteella säädetyt terrorisminvastaiset toimivaltuudet ja perusoikeusrajoitukset (koskien vapautta, yksityisyyden suojaa sekä yhdistymisen, liikkumisen ja uskonnon vapautta) säädettiin pysyvinä oikeussäännöksinä 1.11.2017 voimaantulleeseen terrorisminvastaiseen lakiin (UNHCR 2018). Tämä toimintatapa tarjoaa mallin, jolla poikkeusolosäätely muutetaan osaksi normaaliolojen oikeusjärjestyksestä. Vähemmän dramaattisesti Suomessa kirjattiin H5N1-lintuinfluenssan seurauksena tartuntatautilakiin pysyvät säädökset vapaaehtoisesta ja tahdonvastaisesta karanteenista. Demokraattisessa yhteiskunnassa lähtökohta ei voi olla normaalin lainsäädännön muuttaminen aina hätätilan sattuessa, tilapäisesti tai

pysyvästi, vaan on turvaututtava ajallisesti rajattuun valmiuslakiin tai vastaavaan poikkeuslilalakiin.

TERVEYSHÄTÄTILA JA BIOTURVALLISUUS

Bioturvallisuusargumentit ovat saaneet hegemonista asemaa julkisessa puheessa sitä mukaan kuin koronavirus on levinnyt. Bioturvallisuus sisältää kontrollin, valvonnan ja kurin ohella patogeenien leviämisen hallitsemisen sekä sairastavuuden ja kuolleisuuden torjumisen strategiat ja mekanismit. Se on yhtenäisen muuttuva tietovaltakokonaisuus, joka tunkeutuu yhteiskuntaan, politiikkaan, oikeuteen, subjekteihin ja ruumiisiin. Samalla se eittämättä sisältää terveydenhuollollisia instrumentteja.

Bioturvallisuus ja terveyshätätila eivät ilmestyneet tyhjästä helmikuiseen Pohjois-Italiaan. Esposition mukaan politiikka ja lääketiede ovat kytkeytyneet toisiinsa vähintään viimeiset kolme vuosisataa. Tämä on johtanut yhtäältä politiikan lääketieteellistymiseen, kansalaisia suojataan politiikan painottamilta terveysuhilta ja riskien torjunta oikeutetaan terveysargumenteilla, ja toisaalta lääketieteen politisoitumiseen, kun lääketiede ottaa itselleen kuulumattomia sosiaalisen kontrollin ja poliittisen päätöksenteon tehtäviä. (Esposito 2020.)

Poikkeusolojen rajoituksia perustellaan eri perusoikeuksien punninnalla suhteessa toisiinsa, jolloin epidemian aikana painotetaan perusoikeutta elämään ja terveyteen sekä perusoikeutta sosiaali- ja terveyspalveluihin (STM 2020:26, s. 9). Bioturvallisuuden painoarvo ei kuitenkaan perustu vain yksilöiden perusoikeuksien turvaamiseen vaan yleisen (terveys)turvallisuuden takaamiseen, mikä tekee sen painoarvosta kyseenalaisen perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta.

Bioturvallisuuden tulevaisuus avautuu menneestä ja nykyisyydestä. Epidemia-poikkeustila muodostaa uutta normatiivista järjestystä, johon olemme jo antaneet suostumuksemme, eikä se enää ole peruutettavissa (Agamben 13.4.2020, 26). Agamben (17.3.2020, 15; 28.3.2020, 22) rinnastaa tämän logiikan sotateknologiaan, jonka ”saavutukset” siirtyvät rauhanajan yhteiskuntaan. Vastaavasti Nancy varoittaa siitä, että epidemian torjunnan hintana voi olla teknotaloudellisten voimien ylivalta. Viruksen leviämisen brutaalius voi nimittäin muuttua toisenlaiseksi brutaaluideksi niin hoitopriorisoinnissa kuin laajemmissa taloudellisissa ja yhteiskunnallisissa epäoikeudenmukaisuuksissa, joille hallitukset ovat pelkkiä toimeenpanijoita (Nancy 2020a).

Epidemioiden kiertäessä maailmaa terveyshätätila voi normalisoitua edellä kuvatuilla tavoilla lainsäädäntöön, hallintoon, valtiokoneistoihin, ideologioihin ja ihmisten mentaliteetteihin uutena normaalina. Poikkeusolojen rakenne (*synkronia*) on toistettavissa tulevissa (*diakronia*) epidemioissa aina jo hyväksyttynä hätätilamekanismina. Tällöin bioturvallisuus saattaa levitä tiedon, politiikan, oikeuden ja hallinnan hegemoniseksi ideologiaksi.

ERÄS KAUNIS PÄIVÄ, KUN

PORTIT AVAUTUVAT

”Eräänä kauniina helmikuun aamuna kaupungin portit vihdoon avattiin” (Camus 1971, 255). Kaupunkilaisten toiveena oli, että ”he saisivat elää niin kuin mikään ei olisi muuttunut”, mutta koska rutto oli jättänyt jälkensä ihmisten mieliin, kysyttiin ”tuliko itse elämänjärjestys muuttumaan?” (Camus 1971, 243)

Vaikka koronaportit eivät ole vielä avautuneet, tiedämme tai aistimme ettemme saa elää niin kuin mikään ei olisi muuttunut. Olemisemme maailmassa on nyrjähtänyt. Viruksen vastaisessa taistelussa ruumiin immuunipuol-

lustusjärjestelmät kehittävät vasta-aineita ja tappajasolut uhraavat infektoituneet solut. Muistot jäävät ruumiiseen, jotta immuunijärjestelmä on valmis, kun virus hyökkää uudelleen. Vastaavalla tavalla muistot jäävät yhteiskuntaruumiiseen ja subjektiin. Koronavirus on muuttanut peruuttamattomalla tavalla elämänjärjestystämme.

”Missä me olemme?” (ital. ”*A che punto siamo?*”), kysyy Agamben (2020) koronakirjoituskokoelmansa otsikossa. Missä olemme tässä ja nyt, mikä sisältää kysymyksen, mihin olemme menossa. Tästä kysymyksestä avautuu poliittisen epidemiologian kysymys virushegemonian vastaisen politiikan mahdollisuudesta. Voiko epidemiakokemus politisoitua bioturvallisuuden epäpolitisoitumista vastaan?

Kun Henry Kissinger julistaa koronaviruksen jälkeistä uutta aikakautta (Baradaran 2020), voimme olla varmoja, että kapitalismi pyrkii uusintamaan itsensä tuottamalla postkoronatodellisuuden, joka voi olla paluu entisen presidentti Trumpin populistisesta nationalismista globaaliin uusliberalismiin. Virus on kapitalismin peili, joka esittää itsensä yhtä hyvin auktoritatiivisena terveyskontrollinationalismina kuin välinpitämättömyysvapaudellisena markkinataloutena. Paluu poikkeuksesta ”normaaliin” maailmaan on ensi sijassa paluu radikaalisti eriarvoiseen maailmaan. Rokotesuojattu väestö ja kapitalistinen talousjärjestys osallistunevat erilaisiin humanitaarisiin projekteihin, joilla pyritään korjaamaan koronaviruksen aiheuttamia vaurioita maailman särkyneissä paikoissa ilman pyrkimystä köyhyyden, eriarvoisuuden, aseellisten konfliktien, rasmin ja ihmisoikeusloukkausten poistamiseen.

Slavoj Žižekin mukaan todellinen ”taistelu käydään siitä, minkälainen yhteiskuntamuoto korvaa liberaalikapitalistisen vanhan maailmanjärjestyksen” (Žižek 2020, 127). Muurien rakentamisen ja karanteenien sijasta koronaviruksen seurauksena voi olla sellaisen ”kommunismin uudelleen keksiminen”, joka luottaa yhtäältä kansaan ja tieteeseen” ja toisaalta niin paikalliseen liikekannallepanoon kuin aktiivi-

sen valtion väliintuloon (Žižek 2020, 39, 56). Tällainen uuskommunismi haastaa nykyisen ja tulevan koronakapitalismin (Žižek 2020, 97; vrt. Charbonnier 2020).

POLIITTISEN EPIDEMIOLOGIAN

VISIOITA

Viruskapitalismin auktoriteetti-, turvallisuus- ja talousmäärittysten ohella yhteiskuntatieteiden tehtävänä on analysoida epidemiaelämän vaikutuksia, jotka ovat tehneet meistä hauraampia tai vahvempia, kosketusherkeempiä tai kyynisempiä, vetäytyvämpiä tai poliittisempia. Kaikkiin meihin on kohdistunut odotus koronakriisitietoisuudesta, johon kuuluu viranomaisten rajoitusten ja suositusten omaksuminen. Oletettua kriisitietoisuutta leikkaa kuitenkin kyseenalaistava tai nyrjäyttävä tietoisuus. Viranomaiset nimittäin tietävät, ettei edes turvamääräysten noudattaminen takaa koronaviruksen leviämisen pysäyttämistä. Me tiedämme tämän. Lisäksi tiedämme, että viranomaisten tietävät tämän sekä että viranomaiset tietävät meidän tietävän tämän. Koronarajoitusten institutionaaliseen auktoriteettiin on tämän monikerroksisen tietämisen kautta sisäänrakennettu perustava impotenssi. (Ks. Žižek 2020, 123.) Toisin sanoen koronakriisitietoisuus ei ole totaalinen, vaan siihen sisältyy aina murtuma ja puute, joka mahdollistaa subjektin vapauden suhteessa oikeussäännöksiä ja suosituksia antaviin auktoritatiivisiin instituutioihin. Bioturvallisuus ei siten voi koskaan olla totalitaristista edes totalitarismissa.

Rohkenen siksi esittää kuusi epidemiasta nousevaa vastarinnan muotoa bioturvallisuushegemonialle, jotka ovat samalla myös eettisiä ja poliittisia mahdollisuuksia koronaviruksen jälkeiseen maailmaan.

1) *Hyvinvointivaltio*. Koronan ensimmäinen aalto osoitti, kuinka helposti julkinen ter-

veydenhuoltojärjestelmä voi romahtaa. Sairaanhoidon ylikuormittumisesta seuraa ylikuolleisuus. Globaali finanssikapitalismi on erotettava elintarvike- ja terveydenhuollosta. Rokotteiden saatavuuden vuoksi lääketeollisuus on kansallistettava, samalla kun terveydenhuollon yksityistämisestä on palattava julkiseen terveydenhuoltoon. Epidemiasta hyötynneet rikkaat on pistettävä maksamaan viruksesta (Sanders 2020). Terveys kaikille jokaisen tarpeen mukaan!

Euroopan unionia on siksi kehitettävä hyvinvointiunioniksi. EU on osoittautunut heikoksi toimijaksi yhteisen epidemiapolitiikan tai -sääntelyn toteuttajana ja jäsenvaltioiden terveydenhuollon resurssien takaajana. Euroopan tartuntatautivirasto (ECDC) ei ole ollut aktiivinen toimija, Heinäkuun 2020 sopu lainaan ja avustukseen perustuvasta hätärahoituspaketista oli avaus. Pohjois-Italian sairaalaresurssien romahtamisen seurauksena menehtyneille se tuli liian myöhään. EU:n heikkous pakottaa Eurooppaa kahteen suuntaan. Ensinnäkin tarvitaan aktiivista kansallisvaltiota. Se ei tietenkään saa olla uusnationalistinen identiteetikuvitelma vaan tasa-arvoon perustuva uusvanha hyvinvointivaltio. Toisena vaihtoehtona on Euroopan yhtenäisyyden tiivistäminen ja liittovaltiokehitys, jota itse pidän globaalien viruskierron kannalta tehokkaampana – ja ehkä oikeudellisesti mielekkäimpänä vaihtoehtona.

2) *Tasa-arvo*. Vaikka virukselle on aivan samantekevää, kenen soluista on kyse, pandemia kohdistuu eri tavoin eri yhteiskuntaryhmiin ja eri maailmankolkkiin. Yhdysvalloissa afroamerikkalaisten koronakuolleisuus on kolme kertaa suurempi kuin valkoisten. Pakolaisleireillä virus leviää linkona. Helsingissä tartunnat ovat keskittyneet Itä-Helsinkiin, jossa on runsaasti suurperheitä, kielivähemmistöjä, maahanmuuttajataustaista väestöä ja yleisesti matalampi sosioekonominen taso. Etninen tausta ei itsessään altista yksilöä virukselle, mutta se, ettei etätöihin ole mahdollisuutta toisin kuin koulutetummalla väestöllä, vaikuttaa asiaan.

Virus on tasa-arvoinen, mutta sairastuvuus ja epidemian torjuntatoimenpiteet ovat luokkatietoisia. Rakenteellinen epätasa-arvo, varallisuuden perustuva syrjintä, erilaiset asuin- ja elinolosuhteet ja rasismi määrittävät niin sosiaali- ja terveystalouteen pääsyä kuin mahdollisuuksia välttää tartuntatilanteita. Koronavirus on tasa-arvoistaja – julma sellainen – mutta se pakottaa meidät myös kohtaamaan yhteiskunnallisen eriarvoisuuden. Epidemian aika nostaa esille tasa-arvon tarpeen siinä, kuinka tasa-arvoinen virus muuttuu eriarvoistaviksi tartunta-, sairastuvuus- ja kuolleisuusluvuiksi. Siten koronaepidemia tuo esiin jokaisen ja itse kunkin lähtökohtaisen tasa-arvon, joka on demokraattisen ja myös ihmisoikeudellisen bioturvallisuuskäsityksen kritiikin edellytys.

3) *Tiede*. Lääketieteellä, virologialla ja epidemiologialla on merkittävä asema virusmaailmassa. Tieteellisen tiedon arvostus on kasvanut pandemian aikana ja tieteellisestä diskurssista on tullut merkittävimpiä poikkeustiladiskurssin muotoja. Ongelma on ollut siinä, kuinka hallinnolliset ja oikeudelliset käytännöt ovat kääntäneet tieteellisen tiedon avulla turvaamistoimenpiteet objektiivisiksi välttämättömyyksiksi. Tieteellisen tiedon tulee käydä läpi poliittinen ja oikeudellinen arviointi, jossa yhteiskuntatieteiden panos on olennaisen tärkeä.¹⁴ Ruotsi olkoon esimerkki poliittisen päätöksenteon ja asiantuntijavallan suhteesta. Kriittisen tieteen resurssija on lisättävä bioturvallisuuden hegemonian murtamiseksi.

Juristit ovat Agambenin mukaan luopuneet vastuustaan epidemian aikana. Heidän tulisi pitää kiinni perustuslaista ja oikeusvaltiosta. Sen sijaan juristit ovat luopuneet vallan kolmijako-opista hyväksymällä sen, että toimeenpanovalta syrjäyttää lainsäädäntövallan. Siten juristit ovat vetäneet maton demokratian alta. Miksi juristit ovat vaienneet asioista, joista heidän pitäisi kantaa huolta? (Agamben 13.4.2020, 25-26; 19.4.2020, 28.) Lainoppien tulisi valvoa, a) ettei bioturvallisuus murena demokratiaa, oikeusvaltiota sekä pe-

rus- ja ihmisoikeuksia ja b) ettei poikkeusolojen lainsäädännön ja normaalilainsäädännön rinnalle muodostu poikkeusolot normalisoiva hybridilainsäädäntö. Oikeudellinen valvontavastuu ulottuu oikeustieteestä, lainvalmisteluun ja tuomioistuinten ratkaisutoimintaan.

4) *Oikeus*. Suvereeni ei voi omia kansalta ja sen edustajilta poikkeustilasta päättämisen oikeutta. Oikeusjärjestyksen instituutiot asettavat edellytykset ja rajat kuri- ja turvallisuushallinnalle. Oikeuden on asetettava vastarintaan oikeusturvattomuutta luovaa bioturvallisuutta vastaan. Samalla jokaisen oikeussubjektin ihmisarvo on politiikkaa määrittävä normatiivinen periaate, jota ei voi alistaa utilitaristisille laskelmille (Habermas 2020).

Oikeus ei ole vain pakkojärjestys vaan myös oikeuksia luova ja niitä turvaava mekanismi. Oikeus sisältää oikeusvaltioperiaatteet, subjektiiviset oikeudet ja normatiiviset oletukset oikeusturvasta. Ne muodostavat legitiimin oikeuden immuniteettijärjestelmän (vrt. Lukkari 2020, 101). Siten kurin, karanteenin ja turvallisuuden objekti on aina jo myös oikeuksia ja velvollisuuksia omaava oikeussubjekti. Ruton, kurin ja isorokon turvallisuuden rinnalla ei ole vain lepran ulossulkeva laki vaan myös oikeusturva. Oikeuden pitää muodostaa sääntelyn ja tuomioistuinratkaisujen myötä immuniteettijärjestelmä, joka torjuu bioturvallisuuden virukset.

5) *Solidaarisuus*. Julkisen tilan, oikeuden, politiikan, talouden, sosiaalisen kanssakäymisen ja yksityisyyden välittävät käytännöt kuten myös subjektien halujen rihmastot ja ruumiiden kosketusten maailmat muuttuvat karanteenimentaliteetin myötä välierojen subjektiivisiksi asemiksi, joita digitaalinen kanssakäyminen pyrkii – epäonnistuneesti – kuromaan yhteen. Kanssaoleminen mielekkyys luhistuu, jos ja kun kokoonnumme jaettujen asioiden ja erimielisyyksien sijasta riskin ja pelon ääreen viruksen eristämisenä yksilöinä. Suomalaisten kohtaamisten romahtaminen neljäsosaan tavallisesta huh-

tikuussa 2020 (Mutanen 2020b) ei kerro vain virustorjunnan onnistumisesta vaan kanssaolemissen hiipumisesta. Odotuksemme maailmasta ja sen mielekkyydestä sekä poliittinen mielikuvituksemme surkastuvat vailla kosketusta (vrt. Lacoue-Labarthe ja Nancy 1983, 191).

Mielekäs elämä edellyttää solidaarisuutta osana kanssaolemista. On pidettävä mielessä, ettei koronavirus itsessään sisällä minkäänlaisia poliittisia potentiaaleja – eikä se välittömästi herkistä solidaarisuudelle (Badiou 2020). Solidaarisuus ei voi siten latistua passiiviseksi arjen yhdenmukaistumiseksi, välittämiseksi riskin äärellä tai pelkäksi empatiaksi. Kokemus maailman jakamisesta haavoittuvaisina ja kuolevaisina olevina voi kuitenkin synnyttää toisenlaista solidaarisuutta toisia kohtaan, joka ei pyri ainoastaan suvaitsemaan toiseutta – ihmiset, toisilajiset, luonto – vaan aktiivisesti välittää ja kantaa vastuuta toiseudesta. Solidaarisuus on tällöin eettinen ja poliittinen päätös lojaalista ja vastuullisesta kanssaolemisesta. Solidaarisuus edellyttää koronahallinnan, joka paljastaa poliittisen, oikeudellisen, taloudellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden todellisuuden, ja tasa-arvon ehdottomuuden välisen repeämän politisoimista koronan nyt-tilassa. Solidaarisuus ei tässä tilanteessa ole myötäelämistä vaan myötäistelua.

Kun patogeenit, biologia ja turvallisuus sanelevat yhteiskunnallisia ratkaisuja ja kun politiikka muuttuu bioterrorismin, kemiallisten aseiden, virusten, ruokaturvallisuusriskien ja geenimanipulaation torjuntasodaksi, demokraattisen politiikan on käännyttävä tällaista opportunistista politiikka vastaan. Tältä osin demokraattinen solidaarisuuden politiikka on vastarintaa bioturvallisuuden hallinnalle yksilöiden ja väestön terveyden nimissä.

6) *Rakkaus*. Rakastamisen, ystävyiden ja solidaarisuuden kyvyt ovat ja tulevat olemaan subjektin vastarintaa bioturvallisuuden hegemonialle. Myöskään halun liikkeitä tai ruumiin lihaskuistien mielteet eivät sopeudu bioturvallisuuden paradigmaan. Halu, ruumis ja rakka-

us murtavat bioturvallisuuden määräytyksiä ja elämän supistamista terveydeksi. ”Toisiansa vasten painautuneina he sitten palasivat koiteihinsa näkemättä ja tuntematta muuta kuin toisensa” (Camus 1071, 257).

Nancy kysyy, pitäisikö kruunuvirus (korona) korvata termillä kommuunivirus, joka katkaisisi erilaisten kruununpäiden kaulat (Nancy 2020c). Epidemiakaranteeni voikin olla paradoksaalinen kokemus – eristyksissä olemisen vahvistamasta yhteisyyden mielen jakamisesta – yhteisöstä. ”Epidemian aikana yhteisö on koko maailma”, niin että olemme ”yhä ja samaa organismia” (Giordano 2020, 33, 37). Korona ei sulata meitä olemukselliseksi yhteisöksi tai yhteiseksi olemukseksi vaan tuo esiin moninaisuuden yhteisön, joka koostuu ainutkertaisuuksista, jotka jakavat omilla tavoillaan moninaista ja ainutkertaista mieltä. Yhteisö voidaan myös ymmärtää rakkauden yhteisönä, jossa välin pitäminen on välittämistä, toisen kunnioittamista ja vastuunottoa.

LOPUKSI: AIVAN

TAVANOMAINEN KAUPUNKI

Koronaepidemian aika on bioturvallisuuden hegemoniaa politiikassa ja oikeudessa. Ihmis- ja perusoikeudet kuten myös demokraatiaperiaatteet on sivuutettu bioturvallisuuden nimissä. Turvallisuushegemonia läpäisee yhteiskunta- ja yksilöruumiit. Aivan kuten virus, turvallisuus ei ole kaikki kaikessa. Epidemia ei myöskään sanele subjektien haluja. Elämme yhtä vähän bioturvallisuustotalitarismissa kuin koronaviruksen täysin hallitsemassa yhteiskuntaruumiissa. ”Me” olemme suhteessa epidemiaan, johon ”meidät” on heitetty ja joka muodostaa ”meidät” (Benjamin 2020, 833). Samalla tämä sama ”me” nimeää vastarinnan ja kiistan subjektin, joka muuttuu koronaviruksen ja –hallinnan objektista ainutkertaiseksi moninaisuudeksi, poliittiseksi meikäläisyydeksi.

Poliittisen epidemiologian tehtävänä on käsitteellistää viruskriittikkää ja sen mahdollisuusehtoja, jotta kritiikki kykenee torjumaan bioturvallisuusargumentaation patogeneenien leviämisen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja lainsäädäntöön, politiikkaan ja oikeuteen. Poliittisen epidemiologian kiirehtiminen koronan edelle ei ole siten ennenäikaista kritiikkää vaan porttien ennakoivaa avaamista ja niiden avaamisen seurauksien ennakoimista sekä porttien historiallisuuden tunnistamista. Entinen normaali ei palaa. Se, miten tuleva normaali määrittyy, on poliittisen epidemiologian viruskriittikin asia. Millainen on se *Ruton* ”aiivan tavanomainen kaupunki”, jossa ”virukset näyttävät osansa loppuun”? (Camus 1971, 7, 235). Epidemian jälkeen monet kohtaavat arjessaan ”saman hiljaisuuden, mikä jo oli laskeutunut heidän sydämeensä” (Camus 1971, 257). Kuten sanottu, eriarvoisuus ja syrjintä jatkuvat normaaliin tapaan. Koronan aikaisen ja sen jälkeisen politiikan on lähdettävä poliittisen ja oikeudellisen arvostelukyvyyn ja erimielisyyden pohjalta, jonka taustalla on murtuma, jonka

Camus nimeää tyhjäksi kohdaksi. Tyhjä kohta avaa katkoksen, josta voi kehkeytyä radikaalista emansipatorista politiikkaa.

Camus lopettaa *Ruton* toteamalla, että ”ruttobasilli ei kuole eikä häviä milloinkaan, se voi jäädä kymmeniksi vuosiksi uniseen elämänsä” herätäkseen uudestaan (Camus 1971, 269). Virus tai bioturvallisuus eivät ole katoamassa yksilö- ja yhteiskuntaruumiista rokotesuojan ja immuniteetin saati lain ja kurin keinoin. Kun virus tulee tulemistaan, poliittisen ja oikeudellisen arvostelukyvyyn on kohdattava se.

Poliittisen epidemiologian käsitteellä olen pyrkinyt jäsentämään viruskriittikkää, jossa lääketieteellisistä välttämättömyyksistä, poliittisista linjauksista, viranomaistoimenpiteistä ja lainsäädännöstä tulee kiistan ja erimielisyyden kohteita. Ahdistavampana kuin milloinkaan, Camus kirjoittaa, yksinäisyys painoi karanteenin loputtua niitä, joiden ainoa seuralainen oli heidän ”veres tuskansa” (Camus 1971, 257). Tuskan sijaan tarvitsemme tässä ja nyt radikaalia solidaarisuutta demokraattisena poliittikkana ja taistelevana välinpitämisenä.

VIITTEET

- 1 Epidemiologi Pekka Nuortin mukaan ennakoivat toimenpiteet mahdollistavat sen, ettei yhteiskuntaa tarvitse sulkea. (Mutanen 2020a). HUSin infektiotautien ylilääkäri Asko Järvinen taasen toivoo, ettei uusia rajoituspäätöksiä tehdä liian pikaisesti lukuja tuijottamalla, sillä rajoitukset näkyvät tartuntaluvuissa aikaisintaan kahden viikon päästä. ”Jos rajoituksia tehdään liian vikkälään, sillä on yhteiskunnallisia ja taloudellisia seurauksia.” (Näveri 2020.) Järvinen pitää kevään ja syksyn 2020 koronavirustilannetta ”uutena normaalina” vähintään kevääseen 2021 asti. Kuitenkin ”tahtotila yhteiskunnan sulkemiseen on pieni”, jolloin keskiössä ovat yksilöiden omat ratkaisut (Laine 2020).
- 2 *Turvallisuus, alue ja väestö* (1977–1978) hallinnan tekniikoiden analyysi eroaa *Tarkkailla ja rangaista* teoksesta (1975). Foucault’n painotus siirtyy kurista turvallisuuteen. En kuitenkaan tässä lähde tarkastelemaan näitä siirtymiä vaan keskityn koronaepidemiaan, jolle aiemmat epidemiat antavat taustaa.
- 3 Poikkeustilaa ei nykyisin pitäisi voida julistaa ja määrittellä pelkästään suvereenin päätöksellä. Sen määrittelylle on kansainvälisoikeudelliset määritelmät. YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen 4 artiklan ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 15 artiklan mukaan yleinen hätätila edellyttää sitä, että kansakunnan olemassaolo tai elämä on uhatuna. Hätätilaksi on tulkittu sota, sisällissota, aseellinen konflikti ja terroritoiminta sekä luonnonkatastrofit, suuronnettomuudet ja pandemiat. Taloudelliset kriisit eivät puolestaan täytä hätätilan kriteerejä. Toki voidaan väittää, että suvereeni on se, joka julistaa poikkeustilan, eikä siten ole alisteinen kansainvälisen, transnationaalisen tai kansallisen oikeuden säännöksille.
- 4 Olemmeko kollektiivinen karikatyyri Foucault’n biovaltaa käsittelevistä luennoista? (Latour 2020).
- 5 Merkitse kirjallisuusviitteisiini Agambenin artikkeleiden päiväykset, jotka hän on kokoelmateoksessaan maininnut.

- 6 Hätätilan julistaminen Italiassa ei aseta kieltoja ja määräyksiä, vaan antaa hallitukselle ja alueviranomaisille poikkeukselliset toimivaltuudet reagoida nopeasti epidemiatilanteeseen hätätilan aikaisin asetuksin (*decreto del presidente del consiglio*) ja viranomaismääräyksiin ilman parlamentaarista normaali prosessia.
- 7 Lombardian ja Veneton alueen kunnat eristettiin (23.2.). Pohjois-Italian maakuntia (8.3.) ja sitten koko maa (9.3.) asetettiin karanteenialueeksi. Karanteenimääräyksiä tiukennettiin asetuksin määräämällä ulkonaliikkumiskielto (10.3.) ja sulkemalla kaikki muut kaupat kuin apteekit ja elintarvikekaupat, joissa asiointiin piti täyttää lomake (12.3.). Vastaavasti Espanjassa määrättiin ulkonaliikkumiskielto 14.3. ja Ranskassa 17.3. Suomessa sen sijaan ei määrätty ulkonaliikkumiskieltoa, vaikka yli 70-vuotiaille annettiin suositustasoinen ohjeistus.
- 8 Tartuntatautilakia muutettiin Ruotsissa huhtikuussa niin, että se antoi hallitukselle laajat tilapäiset valtuudet. Parlamentilla on jälkikäteen veto-oikeus hallituksen päätöksiin.
- 9 Perustuslain 80 § ja perustuslakivaliokunnan tulkintakäytäntö asettavat lisämääreitä lainsäädäntövallan siirtämisen rajoista. (Ks. myös Heikkonen ym. 2020).
- 10 Jarno Hartikainen, Hallitus kaavailee uusia rajoituksia virusmuunnoksen leviämisen varalle. *Helsingin Sanomat* 26.1.2021, A 14.
- 11 Marraskuun 2020 lopussa pääkaupunkiseudun koordinointiryhmä (Helsingin, Espoon ja Vantaan kaupunkien toimielimet sekä THL, Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri HUS ja Etelä-Suomen aluehallintovirasto) asetti rajoituksia yleisille kokouksille ja yleisötilaisuuksille. Perustuslain takaaman mielenosoitusoikeuden rajoittaminen suosituksena tai oikeudellisesti velvoittavana on äärimmäisen ongelmallinen rajoite, vaikka tartuntatautilaki mahdollistaa sen. Demokraattisen yhteiskunnan on nimittäin sallittava mielenilmaukset normaalioloissa (tartuntatautilaki) mutta myös poikkeusoloissa (valmiuslaki). Yleisten kokousten kuten mielenosoitusten kielto ei perustu valmiuslakiin vaan sen perusteena on tartuntatautilain 58 §. Valtioneuvosto antaa yleiset linjat lain soveltamisesta, kunta ja aluehallintovirasto tekevät päätökset niiden rajoittamisesta. Kokoontumislain 1 § ja 4 § sekä perustuslain 13 § turvaavat mielenosoitukset ja niiden kieltäminen loukkaa keskeistä poliittista oikeutta. Kielto voidaan määrätä vain ja ainoastaan välttämättömänä toimenpiteenä tartuntataudin leviämisen ehkäisemiseksi. Riskinä on, että tartuntataudin torjunnan sijasta kiellon varsinaiset syyt ovat poliittisia.
- 12 Tartuntatautilain 47 § mahdollistaa pakollisen rokotuksen, mutta on kyseenalaista täyttääkö koronaepidemia pakkorokotuksen kriteerit.
- 13 Hallituksen esitys (HE 139/2020 vp) tartuntatautilain 58 a §:ksi ravitsemisliikkeiden toiminnan väliaikaiseksi rajoittamiseksi epidemian leviämisen ehkäisemiseksi lisäisi aluehallintoviranomaisten toimivaltuuksia. Perustuslakivaliokunnan mukaan hallituksen esitys ei ollut riittävän tarkkarajainen ja oikeasuhteinen elinkeinovapauden rajoittamisen suhteen (PeVL 31/2020). Hallituksen esitys korjattiin lausunnon perusteella sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnassa (StVM 27/2020 vp.), jotta se voitiin käsitellä eduskunnassa tavallisessa lain säätämiskäytännössä. Hallituksen esitys laeiksi tartuntatautilain ja liikenteen palveluista annetun lain väliaikaisesta muuttamisesta (HE 137/2020 vp.) oli perusoikeuksien kannalta vielä kelvottomampi. Perustuslakivaliokunta tyrmäsi esityksen lausunnoissaan (PeVL 32/2020 vp.). Esitys tartuntatautilakiin lisättäväksi väliaikaiseksi 16 a pykäläksi Suomeen saapuvien velvollisuudesta esittää todistus negatiivisesta koronavirus-testituloksesta tai taudin sairastamisesta eivät perustuslakivaliokunnan mukaan täyttäneet henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden (PL 7 §) eivätkä liikkumisvapauden (PL 9 §) rajoittamisedellytyksiä. Kaiken lisäksi hallituksen esityksestä oli jäänyt pois toteamus Suomen kansalaisten ja Suomessa vakituisesti asuvien ehdotomasta oikeudesta saapua maahan. Perustuslakivaliokunnan lausunto oli poikkeuksellisen tympeä, joten esitystä ei edes pyritty korjaamaan mietintövaliokunnassa, joten hallituksen oli pakko perua esityksensä. Hieman paremmin sujui perusopetuslain väliaikainen muuttaminen elokuussa 2020 väliaikaisesti niin, että lain 20 a § mahdollistaa poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin siirtymisen (HE 86/2020 vp.).
- 14 Esimerkiksi R0-perusuusiutumisluku, joka kertoo kuinka monta yksi tartunnan saanut tartuttaa edelleen, ei ole empiirisesti määritelty tilastoluku vaan matemaattinen abstraktio. Sellaisena se on hyvin hatara politiikan ja juridiikan argumentaatioperuste, jonka pohjalta perusoikeuksien rajoituksen tarvetta määritettäisiin.

KIRJALLISUUS

- Agamben, Giorgio (2020) *A che punto siamo? L'epidemia come politica*. Quodlibet, Macerata (E-kirja).
- Agamben, Giorgio (26.2.2020) "L'invenzione di un'epidemia (II manifesto) 26 febbraio 2020". Teoksessa Agamben (2020), 10–11.
- Agamben, Giorgio (11.3.2020) "Contagio, 11 marzo 2020". Teoksessa Agamben (2020) 12–13.
- Agamben, Giorgio (17.3.2020) "Chiarimenti, 17 marzo 2020". Teoksessa Agamben (2020) 14–15.
- Agamben, Giorgio (28.3.2020) "L'epidemia mostra che lo stato di eccezione è diventato la regola. Intervista con Nicolas Truong, e Monde, 28 marzo 2020". Teoksessa Agamben (2020) 20–22.
- Agamben, Giorgio (6.4.2020) "Distanziamento sociale, 6 aprile 2020". Teoksessa Agamben (2020) 23–24.
- Agamben, Giorgio (13.4.2020) "Una domanda 13 aprile 2020". Teoksessa Agamben (2020) 25–27.
- Agamben, Giorgio (19.4.2020) "La nuda vita. Intervista con Ivar Ekman alla Radio pubblica svedese. 19 aprile 2020". Teoksessa Agamben (2020) 28–30.
- Agamben, Giorgio (27.4.2020) "Nuova riflessioni (Neue Zürcher Zeitung), 27 aprile 2020". Teoksessa Agamben (2020) 31–33.
- Agamben, Giorgio (28.4.2020) "Sul vero e sul falso, 28 aprile 2020". Teoksessa Agamben (2020) 34–35.
- Agamben, Giorgio (11.5.2020) "Biosicurezza e politica, 11 maggio 2020". Teoksessa Agamben (2020) 40–41.
- Agamben, Giorgio (20.5.2020) "Polemos epidemios. Intervista con Dimitra Pouliopoulou per la rivista greca *Babylonia*, 20 maggio 2020". Teoksessa Agamben (2020) 42–49.
- Agamben, Giorgio (8.10.2020) "Il volto e la maschera." *Quodlibet*. <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-un-paese-senza-volto>. Vierailtu 26.1.2021.
- Agamben, Giorgio (23.11.2020) "Sul tempo che viene." *Quodlibet*. <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-sul-tempo-che-viene>. Vierailtu 26.1.2021
- Agamben, Giorgio (19.11.2020) "Si è abolito l'amore." *Quodlibet*. <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-si-bolito-l-amore>. Vierailtu 26.1.2021.
- Agamben, Giorgio (5.1.2021) "Filosofia del contatto." *Quodlibet*. <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-filosofia-del-contatto>. Vierailtu 26.1.2021. Arendt, Hannah (2017) *Vita active – Ihmisenä olemisen ehdot*. Suomennos Maini Pekkarinen. Vastapaino, Tampere.
- Badiou, Alain (2020) "On the Epidemic Situation". Käännös Alberto Tocano. *Verso Blog* 23.3.2020. www.versobooks.com/blogs/4608-on-the-epidemic-situation. Vierailtu 22.11.2020.
- Baradaran, Kamran (2020) "Ground Zero, or Why Do We Need Antonio Gramsci in the Times of Covid-19". *Positions Politics* 3.6.2020. positionspolitics.org/kamran-baradaran. Vierailtu 22.11.2020.
- Benjamin, Andrew (2020), "Solidarity, Populism and COVID-19: Working Notes." *Philosophy Today* 64(4), 833–837.
- Benvenuto, Sergio (2020) "Benvenuto in clausura". *Antinomie* 5.3.2020. antinomie.it/index.php/2020/03/05/benvenuto-in-clausura/. Vierailtu 22.11.2020.
- Canguilhem, Georges (1966) *Le normal et le pathologique*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Camus, Albert (1971) *Rutto*. Suomentanut Juha Mannerkorpi. Otava, Helsinki.
- Charbonnier, Pierre (2020) *Abondance et liberté. Une histoire environnementale des idées politiques*. La Découverte, Paris.
- Dastur, Françoise (2020) "Question on the Present State of the World." *Philosophy Today* 64(4), 839–843.
- García-Düttmann, Alexander (1996), *At Odds With Aids. Thinking and Talking About a Virus*. Käännös Peter Gilgen and Conrad Scott-Curtis. Stanford University Press, Redwood City, CAL.
- Esposito, Roberto (2020) "Curati a oltranza". *Antinomie* 28.2.2020. antinomie.it/index.php/2020/02/28/curati-a-oltranza/. Vierailtu 22.11.2020.
- Foucault, Michel (2010) *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto, nautintojen käytäntö, huoli itsestä*. Suomennos Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki.
- Foucault, Michel (2013) *Tarkkailla ja rangaista*. Suomennos Eevi Nivanka. Otava, Helsinki.
- Foucault, Michel (2010) *Turvallisuus, alue, väestö. Hallinnallisuuden historia. Collège de France luennot 1977–1978*. Suomennos Antti Paakkari. Tutkijaliitto.
- Gibb, Rory, David W. Redding, Kai Qing Chin, Christly A. Donnelly, Tim M. Blackburn, Tim Newbold & Kate E. Jones (2020) "Zoonotic Host Diversity Increases in

- Human Dominated Ecosystems". *Nature* 584, 298–402. <https://doi.org/10.1038/s41568-020-2562-28>. Vierailtu 22.11.2020.
- Giordano, Paolo (2020) *Tartunnan aikaan*. Suomennos Leena Taavitsainen-Petäjä. Aula & Co, Helsinki.
- Habermas, Jürgen (2020) "Über Corona". *Frankfurter Rundschau* 10.4.2020. <https://www.fr.de/kultur/gesellschaft/juergen-habermas-coronavirus-krise-covid19-iinterview-13642491.html>. Vierailtu 22.11.2020.
- Halmi, Gábor – Scheppele, Kim Lane (2020), "The Moment for Lies". *Euractiv* 26.6.2020. <https://www.euractiv.com/topics/hungary-coronavirus-law/>. Vierailtu 28.11.2020.
- Heikkonen, Johannes – Kataja, Pauli – Lavapuro, Juha – Salminen, Janne – Turpeinen, Mia (2018), *Valmiuslaki ja perusoikeudet poikkeusoloissa: Valtiosääntöoikeudellinen kokonaisarvio valmiuslain ja perustuslain 23 §:n subteesta*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 64/2018.
- Hirvonen, Ari (2020), *Ethics of Tragedy. Dwelling, Thinking, Measuring*. Counterpress, London.
- Kotkas, Toomas (2021), Minkälaisia oikeusvaikutuksia koronarokotepassiin olisi valtiosääntöoikeudellisesti mahdollista kytkeä? *Perustuslakiblogi* 25.1.2021. Vierailtu 26.1.2021.
- Latour, Bruno (2020) "La crise sanitaire incite à se préparer à la mutation climatique". *Le Monde* 25.3.2020.
- Lukkari, Hanna (2020) *Law, Politic and Paradox: Orientations in Legal Formalism*. Doctoral Dissertation, Faculty of Law, University of Helsinki.
- Nancy, Jean-Luc (2020a) "Eccezione virale". *Antinomie*. antinomie.it/index.php/2020/02/27/eccezione-virale/. Vierailtu 22.11.2020.
- Nancy, Jean-Luc (2020b) "A Much Too Human Virus". *European Journal of Psychoanalysis* Nr. 13.
- Nancy, Jean-Luc (2020c) "Communovirus. The Philosophical Salon: Our Mysterious Being by Jean-Luc Nancy and Shaj Mohan". Käännös Victoria Derrien. *Los Angeles Review of Books*. thephilosophicalsalon.com/our-mysterious-being/. Vierailtu 22.11.2020.
- Rautiainen, Pauli (2020) "Tartuntatautilain muutokset törmäsivät perustuslakiin – mistä on kysymys?" *Perustuslakiblogi* 18.10.2020. perustuslakiblogi.wordpress.com. Vierailtu 22.11.2020.
- Sá Cavalcante Schuback, Marcia (2020), "To Think in the Eye of the Storm". *Philosophy Today* 64(4), 907-911.
- Sanders, Bernie (2020) "The Pandemic is Helping the Rich to Get Even Richer". *The Guardian* 11.8.2020.
- Stöhr, Klaus (2020) "Most of the World May Face Covid Without a Vaccine. Interview by James Paton". *Bloomberg*, 18.7.2020. www.bloomberg.com/news/articles/2020-07-18/. Vierailtu 22.11.2020.
- Varga, Judith (2010), "The Moment of Truth". *Euractiv* 24.6.2020. <https://www.euractiv.com/topics/hungary-coronavirus-law/>. Vierailtu 28.11.2020.
- Žižek, Slavoj (2020) *Pandemic! COVID-19 Shakes the World*. OR Books, New York & London.
- Zylberman, Patrick (2013), *Tempêtes microbiennes*. Gallimard, Paris.

SANOMALEHTIUTUSET

- Hungary Today, Coronavirus - Orbán. *Hungary Today* 13.9.2020. hungarytoday.hu. Vierailtu 28.11.2020.
- Häggman, Fredrik (2020), "Sanna Marin: Beredskapslagen är en sitahandsätgard". *Hufvudstadsbladet* 26.11.2020.
- Kervinen, Elina (2020), "Miten valmiuslaki eroaa tavallisesta lainsäädännöstä?" *Helsingin Sanomat* 25.11.2020.
- Laine, Oona (2020), "Asiantuntijat: Epidemian toinen aalto on alkanut". *Helsingin Sanomat* 14.10.2020.
- Mahlamäki, Hanna (2020) "Merkel koko tappion korona-johtajuudessa". *Helsingin Sanomat* 17.11.2020.
- Mutanen, Annika (2020a) "Helsingin seudun tartuntajäljitys käy hankalaksi". *Helsingin Sanomat* 20.10.2020.
- Mutanen, Annikka (2020b) "Kohtaamisten karsinta pyssäyttää tartunnat". *Helsingin Sanomat* 21.11.2020.
- Näveri, Anna (2020) "Onko Uusimaa siirtymässä leviämisen vaiheeseen?" *Helsingin Sanomat* 20.10.2020.
- Mikko Puttonen, Ankarat rajoitukset hillinneet tartuntoja, *Helsingin Sanomat* 17.11.2020.
- Rantavaara, Minja (2020), "Koronatartunnat ovat lisääntyneet viime aikoina Itä-Helsingin lähiöissä". *Helsingin Sanomat* 20.11.2020.
- Sippola, Jussi (2020) "Tegnell linjaa, Ruotsi kuuntelee". *Helsingin Sanomat* 19.8.2020.
- Sundman, Robert (2020) "Järeä valmiuslaki nostettiin taas pöydälle". *Yle uutiset* 24.11.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11663007>. Vierailtu 28.11.2020.

VIRALLISLÄHTEET

- HE 245/2020 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tartuntatautilain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta.
- EOAK/3257/2020 Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös rajavartiolaitoksen menettelystä rajaliikenteen rajoittamista koskevassa asiassa, 12.11.2020.
- HE 60/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi Suomen perustuslain muuttamisesta.
- HE 86/2020 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain ja Helsingin eurooppalaisesta koulusta annetun lain väliaikaisesta muuttamisesta.
- HE 137/2020 vp. Hallituksen esitys laeiksi tartuntatautilain ja liikenteen palveluista annetun lain väliaikaisesta muuttamisesta.
- HE 139/2020 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tartuntatautilain väliaikaisesta muuttamisesta.
- PeVL 31/2020 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laiksi tartuntatautilain väliaikaisesta muuttamisesta.
- PeVL 32/2020 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laeiksi tartuntatautilain ja liikenteen palveluista annetun lain väliaikaisesta muuttamisesta
- StVM27/2020 vp. Sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi tartuntatautilain väliaikaisesta muuttamisesta.
- STM 2020:26. Toimintasuunnitelma hybridistrategian mukaisten suositusten ja rajoitusten toteuttamiseen covid-19-epidemian ensimmäisen vaiheen jälkeen. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja.
- VNK/2020/81. Valtioneuvoston päätös valmiuslaissa säädettyjen toimivaltuuksien ja valmiuslain mukaisten poikkeusolojen päättymisestä 15.6.2020-
- VN/8490/2020. Exit- ja jälleenrakennustyöryhmän raportti, Koronakriisin vaikutukset ja suunnitelma epidemian hallinnan hybridistrategiaksi. 3.5.2020. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:12.
- 2020/2616(RSP). European Parliament resolution of 17 April 2020 on EU coordinated action to combat the COVID-19 pandemic and its consequences.

MUUT LÄHTEET

- EU SchengenVisaInfo, ”Hungarian Government to Apply New International Travel Restrictions”, 3.7.2020. schengenvisa.com. Vierailtu 22.11.2020.
- UNHCR (2020) ”France: UN expert says new terrorism laws, may undermine fundamental rights and freedoms”. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner* 23.5.2018. <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23130>. Vierailtu 28.11.2020.